

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

**А. Є. Ачкасов
А. П. Косяк**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з курсу

ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ

*(для студентів 5 курсу заочної форми навчання
спеціальності 7.03050901 «Облік і аудит»)*

**ХАРКІВ
ХНАМГ
2012**

Ачкасов А. Є. Конспект лекцій з курсу «Облік цінних паперів» (для студентів 5 курсу заочної форми навчання спеціальності 7.03050901 «Облік і аудит») / А. Є. Ачкасов, А. П. Косяк; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 96 с.

Автори: А. Є. Ачкасов, А. П. Косяк

Рецензент: д.е.н., проф. В. А. Лушкін

Рекомендовано кафедрою економіки підприємств міського господарства факультету післядипломної освіти і заочного навчання, протокол № 1 від «30» серпня 2011 р.

ВСТУП	5
Модуль Облік цінних паперів	7
Змістовий модуль 1.1 Загальна економіко-правова характеристика фондового ринку й облік цінних паперів	7
ТЕМА 1. Загальна економіко-правова характеристика фондового ринку	7
1.1 Загальна характеристика фондового ринку	7
1.2 Професійна діяльність на фондовому ринку	11
1.3 Структура фондового ринку	13
1.4 Державне регулювання фондового ринку	17
1.5 Види цінних паперів	19
Запитання для самоконтролю за темою 1	25
ТЕМА 2. Акції підприємства та умови їх випуску	26
2.1 Визначення терміна «акція»	26
2.2 Придбання, реалізація, анулювання товариством власних акцій	32
2.3 Облік розрахунків із акціонерами	38
2.4 Облік акцій	40
2.5 Визначення терміна «дивіденди» та їх нарахування	41
2.6 Розрахунок прибутку на акцію	44
Запитання для самоконтролю за темою 2	46
Змістовий модуль 1.2 Цінні папери в господарській діяльності та їх облік.....	47
ТЕМА 3. Облігації підприємства та їх облік	47
3.1 Визначення терміна «облігація» та їх випуск	47
3.2 Види облігацій	50
3.3 Облік бланків облігацій	53
3.4 Облік довгострокових зобов'язань за облігаціями	54
Запитання для самоконтролю за темою 3	56

ТЕМА 4. Обіг векселів	57
4.1 Сутність векселя й визначення терміна «вексель»	57
4.2 Функції векселя	59
4.3 Види векселів	60
4.4 Особливості купівлі та продажу векселів	70
4.5 Рахунки, призначені для обліку вексельних операцій	71
4.6 Облік векселів	72
Запитання для самоконтролю за темою 4	75
ТЕМА 5. Облік ощадних сертифікатів	76
5.1 Сутність ощадних сертифікатів	76
5.2 Іменні сертифікати, їх особливості	77
5.3 Облік операцій із ощадними сертифікатами	80
Запитання для самоконтролю за темою 5	81
ТЕМА 6. Облік казначейських зобов'язань	82
6.1 Види казначейських зобов'язань	82
6.2 Використання векселів Державного казначейства	83
6.3 Облік операцій із казначейськими векселями	84
Запитання для самоконтролю за темою 6	86
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	87
ГЛОСАРІЙ	89

ВСТУП

Український фондовий ринок не може існувати без переходу до нової економічної політики управління та регулювання, наслідком якої є підвищення економічного зростання. У країні з перехідною економікою, де склалася змішана модель фондового ринку, необхідно докорінно реформувати існуючу систему державного регулювання з метою удосконалення грошово-кредитних методів регулювання та побудови однакових принципів регулювання банківських і небанківських фінансових інститутів (резервні вимоги, рефінансування, нормативи, що обмежують фінансові ризики).

В Україні фондовий ринок, як і в усьому світі, віддзеркалює стан економіки в загалі. Він характеризується ще несформованими традиціями та правилами роботи, що зумовлюють необхідність приведення в дію системи його ефективного регулювання й управління, насамперед, з боку держави.

Важливим кроком розробки ефективної бази для управління та регулювання державою фондового ринку є взаємодія між Фондом держмайна й Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку.

Сьогодні інформаційна інфраструктура ринку цінних паперів України розвивається досить повільно. Одним із найбільш дискусійних питань фондового ринку є саме цінні папери. Згідно з українським законодавством цінні папери – це грошові документи, які засвідчують право володіння або відносини позики, визначають відносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, здебільшого виплату доходу у вигляді дивідендів чи відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Обіг цінних паперів – одна зі сфер державного регулювання, яка має місце в усіх без виключення країнах. Навіть саме існування цінних паперів обумовлене державними засадами формування ринку цінних паперів. Головним критерієм відповідно до якого одні грошові документи вважають цінними

паперами, а інші ні, є законодавче закріплення переліку цінних паперів, а також гарантування державою їх обігу як грошей, фондів чи їх заміників.

Зазначимо, що, по-перше, у більшості країн існують нормативно-правові акти, що містять перелік цінних паперів, тобто перелік грошових документів, які мають юридичний статус цінного папера. По-друге, здебільшого обіг дозволених цінних паперів закріплюється в законах, тобто актах, які мають найвищу юридичну силу. По-третє, переліки цінних паперів, які містяться в законах різних країн, можуть значно відрізнятись між собою.

Грошові документи, не включені до законодавчого переліку цінних паперів, що не відповідають встановленим законом вимогам, не мають правового статусу цінного папера.

Дисципліна «Облік цінних паперів» вивчається на 5 курсі в 10-у семестрі. Вивчення курсу базується на знаннях, попередньо отриманих студентами зі спеціальних дисциплін «Бухгалтерський облік», «Бухгалтерський облік в галузях народного господарства», «Фінансовий облік» та інших.

Після вивчення курсу «Облік цінних паперів» студент повинен *вміти*:

- визначати нормативно-законодавчі умови випуску та обігу належних цінних паперів;
- розуміти вимоги випуску акцій підприємства, їх забезпечення, вторинного випуску та виплати дивідендів;
- обліковувати викуп та обмін на інші цінні папери;
- визначати вимоги випуску облігацій, розуміти умови випуску облігацій з дисконтом або з премією;
- розраховувати ефективну ставку відсотку для різних умов емісії;
- здійснювати облік придбання векселів, їх види та особливості обігу;
- обліковувати видачу векселів в обмін на товари та послуги.

Крім того, студент має знати: Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів», Закон України «Про цінні папери і фондову біржу», інші нормативно-правові законодавчі акти.

МОДУЛЬ ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.1 ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОНДОВОГО РИНКУ Й ОБЛІК ЦІННИХ ПАПЕРІВ

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОНДОВОГО РИНКУ

План викладення матеріалу

- 1.1 Загальна характеристика фондового ринку.
- 1.2 Професійна діяльність на фондовому ринку.
- 1.3 Структура фондового ринку.
- 1.4 Державне регулювання фондового ринку.
- 1.5 Види цінних паперів.

Ключові поняття: фондовий ринок, фондова біржа, цінні папери, емісія.

1.1 Загальна характеристика фондового ринку

Фондовий ринок виник за часів формування держав під впливом розвитку міжнародної торгівлі. Ринок цінних паперів у Російській імперії був започаткований на Санкт-Петербурзькій біржі у 20-х роках XIX століття. Тоді в обігу були лише іноземні векселі й облігації державних позик. Акції вперше потрапили до котирування в 1827 році. Повноцінний ринок в Імперії склався лише після створення умов для вторинного обігу цінних паперів.

В Україні фондовий ринок почав свою діяльність ще в XVII ст. Поступово він став невід'ємною складовою розвитку економіки. Однак, поняття сутності фондового ринку в Україні й досі слугує об'єктом дискусії як у наукових, так і законодавчих аспектах.

Згідно з Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23 лютого 2006 року (ст. 2) *фондовий ринок* (ринок цінних паперів) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу й обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Початком становлення фондового ринку України вважають появу відповідних законів України: «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про приватизаційні папери», «Про банки і банківську діяльність». У цей же час з'являються перші українські акції й перші торговці цінними паперами.

Верховна Рада України приймає постанову «Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку в Україні». Відповідно до Концепції функціонування й розвитку фондового ринку в Україні фондовий ринок – це багатофункційна система, яка сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій до виробничої й соціальної сфери, структурній перебудові економіки, позитивній динаміці соціальної структури суспільства, підвищенню добробуту громадян за рахунок володіння й вільного розпоряджання цінними паперами, підготовленості населення до ринкових відносин. Із такими міркуваннями складно погодитися, адже фондовий ринок передбачає низку інших функцій, пов'язаних із цінними паперами (наприклад, операції з погашення цінних паперів, зберігання, кліринг і розрахунки, регулювання усіх різновидів діяльності з цінними паперами тощо).

Пожвавлення законодавчої діяльності у сфері цінних паперів відбулося після прийняття Указу Президента України «Про державну комісію з цінних паперів і фондового ринку» від 12 червня 1995 р. № 446/5; 30 жовтня 1996 р. було прийнято Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів України» № 448/96-ВР, 9 липня 1996 р. – закон «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про цінні папери і фондову біржу».

Фондовий ринок – абстрактне поняття, що служить на позначення сукупності дій і механізмів, які уможливають торгівлю цінними паперами. Його не слід плутати з поняттям фондова біржа – організацією, яка надає

можливість здійснення торгових операцій і зведення разом покупців і продавців цінних паперів.

Учасники фондового ринку – емітенти, інвестори, саморегулювні організації та професійні учасники фондового ринку.

Професійні учасники фондового ринку – юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України. На фондовому ринку України діють акції, державні й муніципальні облігації внутрішньої позики, облігації підприємницьких структур, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, державні й компенсаційні сертифікати, житлові чеки, інвестиційні сертифікати, облігації зовнішньої позики. Фондовий ринок поділяється на первинний і вторинний.

Первинний ринок цінних паперів – сукупність правовідносин, пов'язаних із розміщенням цінних паперів.

Вторинний ринок цінних паперів – сукупність правовідносин, пов'язаних із обігом цінних паперів.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

Основні функції фондового ринку:

- регулювання сфери грошового обігу та кредиту;
- забезпечення переливання капіталу між галузями та сферами економіки;
- розподіл і перерозподіл капіталу корпорацій, контроль за їхньою діяльністю;
- залучення капіталу та забезпечення його ефективного використання;
- забезпечення оперативної інформації про рух індивідуальних капіталів.

Основними принципами функціонування фондового ринку в Україні є:

- соціальна справедливість;
- надійність захисту інвесторів;
- урегульованість;
- контрольованість;
- ефективність;
- правова упорядкованість;
- відкритість;
- конкурентність.

Суб'єкти ринку цінних паперів:

- емітенти (компанії, товариства, підприємства, держава) – випускають цінні папери;
- інвестори (фізичні та юридичні особи) покупці цінних паперів;
- посередники (брокери, дилери, андеррайтери);
- органи регулювання (державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), біржі, асоціації брокерів і дилерів тощо);
- інфраструктурні учасники (депозитарії, зберігачі, реєстратори, трасти, продавці інформації про ринок цінних паперів).

Розвиток фондового ринку можна спостерігати в цілому по всій Україні. Так, у 2001 році в Україні вже діяло шість бірж і дві торгово-інформаційні системи (ТІС). Торгові сектори поділили між собою ринок наступним чином: Українська фондова біржа (УФБ) – 0,81 %, Київська міжнародна фондова біржа (КМФБ) – 0,73 %, Придніпровська фондова біржа (ПФБ) – 0,04 %, Донецька фондова біржа (ДФБ) – 0,03 %, Українська міжбанківська фондова біржа (УМФБ) – 0,24 %, Кримська фондова біржа (КФБ) – 0,04 %.

Ринок цінних паперів – багатоперспективний соціально-економічний складник ринкової економіки. Він сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій в економіку шляхом придбання, володіння й вільного розпорядження цінними паперами.

Головними учасниками ринку цінних паперів виступають емітенти (юридичні особи), інвестори (юридичні та фізичні особи) й особи, які здійснюють професійну посередницьку діяльність із випуску й обігу ЦП.

Емітент – це юридична особа, яка здійснює випуск цінних паперів. Чинне законодавство України дозволяє практично всім підприємницьким структурам, зареєстрованим як юридичні особи, здійснювати випуск тих чи інших цінних паперів.

Інвестор – юридична або фізична особа, яка вкладає свої кошти в цінні папери. Найбільш масовим інвестором на будь-якому ринку цінних паперів є населення, яке здебільшого не має спеціальних знань і кваліфікації з питань фондового ринку. Без створення надійної системи захисту економічних прав і майнових інтересів інвесторів на ринку цінних паперів, у першу чергу, громадян, неможливо забезпечити подальший розвиток фондового ринку.

1.2 Професійна діяльність на фондовому ринку

Професійна діяльність на ринку цінних паперів – це підприємницька діяльність із перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційному, інформаційному, технічному, консультаційному й іншому обслуговуванні випуску та обігу ЦП. Професійна діяльність на фондовому ринку здійснюється виключно на підставі ліцензії, що видається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Перелік документів, необхідних для отримання ліцензії, порядок видачі й анулювання останньої встановлюються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Професійна діяльність учасників фондового ринку, крім депозитаріїв та фондових бірж, здійснюється за умови членства щонайменше в одній саморегульованій організації.

Професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність юридичних осіб із надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу

цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим Законом і законодавством.

На фондовому ринку здійснюються наступні види професійної діяльності:

- діяльність з торгівлі цінними паперами;
- діяльність із управління активами інституційних інвесторів;
- депозитарна діяльність;
- діяльність із організації торгівлі на фондовому ринку.

Поєднання професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами професійної діяльності, за винятком банківської, не допускається, крім випадків, передбачених законом.

Професійна діяльність із торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками. Професійна діяльність на ринку цінних паперів включає: брокерську діяльність, дилерську діяльність, андеррайтинг, діяльність із управління цінними паперами.

Брокерська діяльність – укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи) за дорученням і за рахунок іншої особи. Торговець цінними паперами може виступати поручителем або гарантом виконання зобов'язань перед третіми особами за договорами, що укладаються від імені клієнта такого торговця, отримуючи за це винагороду, що визначається договором торговця цінними паперами з клієнтом.

Дилерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок із метою перепродажу.

Андеррайтинг – розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торгівцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента. У разі публічного розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань. Із метою організації публічного розміщення цінних паперів андеррайтери можуть укласти між собою договір про спільну діяльність.

Діяльність з управління цінними паперами – діяльність, яка провадиться торгівцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими у процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, у його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

1.3 Структура фондового ринку

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) України розробляє та затверджує законодавчі акти з питань, що належать до її компетенції та є обов'язковими для виконання центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринку цінних паперів, їхніми об'єднаннями, а також контролює їх виконання.

ДКЦПФР підпорядковується Президенту України та є підзвітною Верховній Раді України. Міністерство фінансів України забезпечує реалізацію державної фінансової політики й виконує загальне керівництво у сфері державних фінансів. У межах своїх повноважень Міністерство фінансів

організовує виконання законодавчих актів України та здійснює системний контроль за їхнім виконанням. Національний банк України здійснює єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, визначає курс грошової одиниці, організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи. Національному банку України належить монопольне право на випуск грошових знаків згідно з рішенням Верховної Ради України. Фонд державного майна здійснює державну політику у сфері приватизації державного майна. Антимонопольний комітет України – державний орган, який забезпечує, відповідно до його компетенції, державний контроль виконання антимонопольного законодавства та захист підприємств і споживачів від порушень.

Суб'єктами фондового ринку (учасниками) є органи державного регулювання, емітенти (держава, місцеві органи влади, юридичні особи), фінансові посередники (торгівці цінними паперами, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, комерційні банки, довірчі товариства, товариства покупців), інфраструктура фондового ринку (депозитарії, фондові біржі, торгово-інформаційні системи, центри сертифікатних аукціонів, курси навчання спеціалістів фондового ринку, зберігачі, реєстратори, саморегулюючі організації, аудиторські компанії, консалтингові компанії), інвестори (фізичні та юридичні особи). Емітуючи цінні папери та залучаючи на різних умовах вільні фінансові ресурси, вони формують свій акціонерний і борговий капітал.

Об'єктами фондового ринку є саме цінні папери – грошові документи, – що засвідчують право володіння або відносини позики, як зазначено у Законі України «Про цінні папери і фондову біржу».

Розглядаючи сучасну структуру українського ринку цінних паперів, слід виділити три категорії учасників операцій:

- а) органи, що здійснюють державне регулювання фондового ринку в Україні;
- б) суб'єкти, що здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку;
- в) емітенти.

На рисунку 1.1 наведена структура фондового ринку України.

Структура фондового ринку України

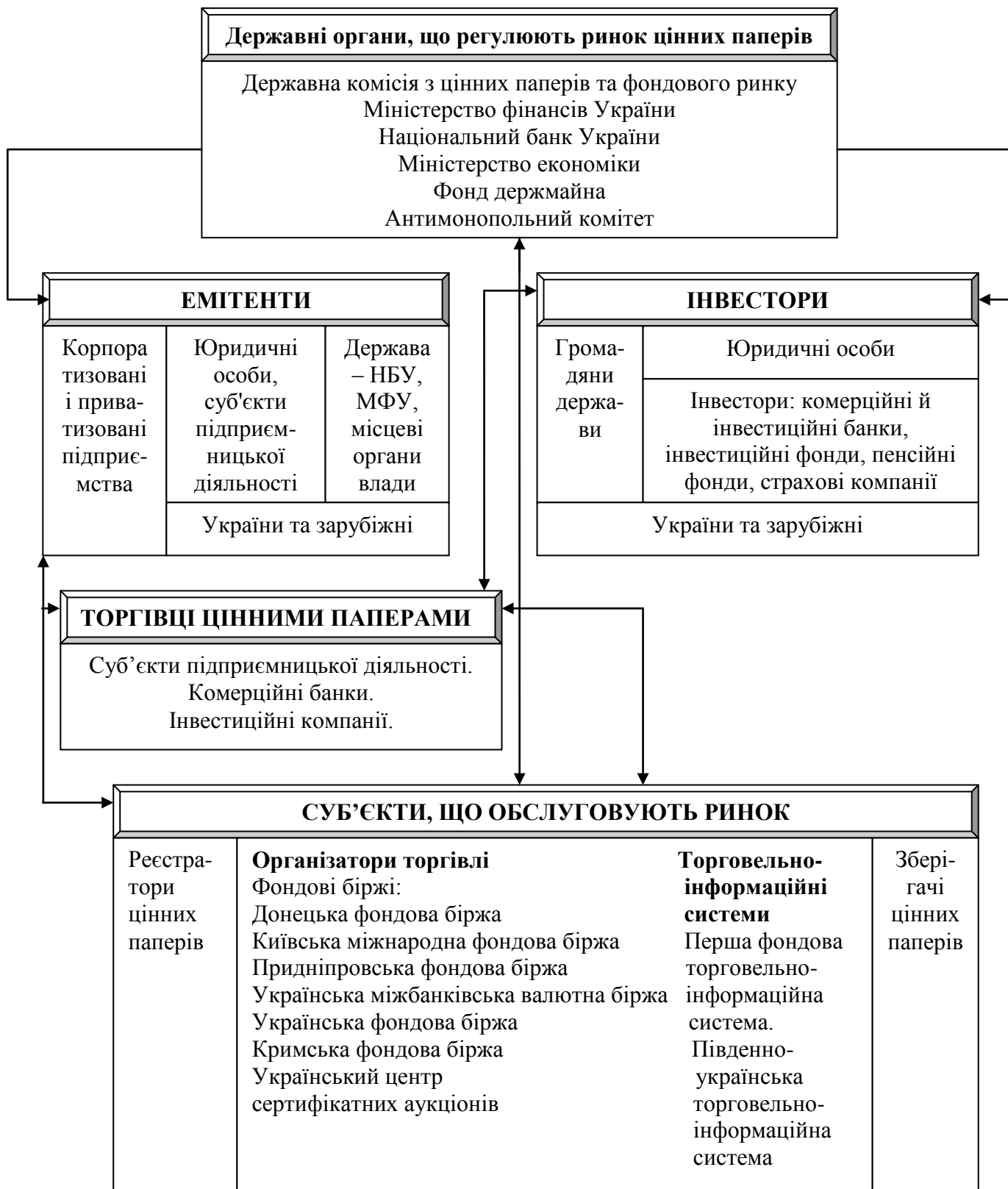

Рис. 1.1 – Структура фондового ринку

Емітенти – учасники фондового ринку, яким дозволено випускати цінні папери і які від свого імені випускають цінні папери й зобов'язуються виконувати обов'язки, що випливають з умов їхнього випуску.

Інвестори на фондовому ринку купують цінні папери від свого імені і за власні кошти з метою одержання доходу чи збільшення вартості цінних паперів. Іншими словами, інвестор інвестує власні кошти в цінні папери.

Реєстратором є юридична особа, яка має дозвіл (ліцензію) на здійснення діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів. Реєстратор виконує наступні функції:

- складання реєстру власників іменних цінних паперів і номінальних утримувачів на певну дату;
- облік зареєстрованих закладоутримувачів;
- ведення рахунків емітента та зареєстрованих осіб;
- облік нарахованих і сплачених доходів за іменними цінними паперами тощо.

Фондові біржі та торговельно-інформаційні системи вже стали невід'ємною частиною ринку цінних паперів; вони призначені організувати торгівлю цінних паперів.

Фондова біржа – спеціалізована організація, яка об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів у одному приміщенні для проведення торгів, створює умови для концентрації попиту і пропозиції, підвищення ліквідності ринку в цілому. Визначальною рисою фондової біржі є некомерційний і безприбутковий характер її діяльності. Біржа виробляє загальні правила проведення торгів і розрахунків після укладання угод, розповсюджує відповідну інформацію та підтримує професіоналізм учасників ринку, а також провадить певний контроль.

Членами фондової біржі можуть стати лише інвестиційні інститути – юридичні особи, – створені в будь-якій організаційно-правовій формі, що допускається Законом України «Про підприємства в Україні».

1.4 Державне регулювання фондового ринку

Правове регулювання фондового ринку України полягає у впорядкуванні взаємодії та захисті інтересів його учасників шляхом установлення певних правил, критеріїв і стандартів стосовно відносин із приводу цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів (РЦП) – це здійснення державою комплексу заходів із упорядкування, контролю та нагляду за ринком цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів *здійснюється з метою:*

- реалізації єдиної державної політики у сфері випуску й обігу ЦП;
- отримання учасниками РЦП інформації про умови випуску й обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів;
- гарантування прав власності на цінні папери;
- захисту прав учасників фондового ринку;
- інтеграції до європейського та світового фондового ринку;
- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;
- контролю за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та за інформацією про випуск ЦП, умовами продажу (розміщення) ЦП, передбаченими такою інформацією та ін.

Для досягнення мети регулювання державою створюється відповідна структура державного регулювання ринку цінних паперів і запроваджуються певні його форми.

Державне регулювання ринку ЦП здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку ЦП в межах своїх повноважень, які призначаються чинним законодавством. Функції інституту-регулятора на біржовому фондовому ринку (ФР) виконує Українська фондова біржа, а на позабіржовому – Українська асоціація торгівців цінними паперами.

Державними органами регулювання ринку цінних паперів є Міністерство фінансів, Національний банк, Фонд державного майна України.

Серед найбільш важливих складників національного законодавства з питань фондового ринку наступні документи:

- нормативні акти України, що регулюють діяльність на ринку цінних паперів;
- нормативні акти України, що регулюють діяльність акціонерних товариств;
- нормативні акти України, що регулюють процес підготовки кадрів для роботи на ринку цінних паперів.

Система правого регулювання дій учасників ринку може здійснюватися:

- державними органами (державно-правове регулювання);
- окремими інститутами (інституційно-правове регулювання).

Оскільки державно-правове регулювання за своїм характером здебільшого загальнообов'язкове, субординаційне та базується на можливості застосування примусу, державні органи, які здійснюють таке регулювання у сфері фондового ринку, мають дотримуватися в діяльності правила «дозволено лише те, що дозволене законом». На відміну від вищезазначеного типу, інституційно-правове регулювання за своїм характером є переважно конкретно обов'язкове, значною мірою самоврядне, раціональне, моральне, орієнтоване на ринкову доцільність.

Крім органів державного регулювання, на ринку цінних паперів діють саморегулівні організації (СРО), які добровільно об'єднують професійних учасників ринку цінних паперів, не мають на меті отримання прибутку і створені для захисту інтересів власників ЦП та інших учасників РЦП.

Одним із головних завдань СРО в Україні є їхня участь не тільки в саморегулюванні дій операторів на ринку цінних паперів, й у сприянні становленню самого ринку, розробці схеми дієздатної інфраструктури (щоб знову не повторилася ситуація, коли спочатку впроваджують одні схеми, а життя іде зовсім іншим шляхом).

Органи, що здійснюють державне регулювання фондового ринку в Україні, поділяються на наступні чотири групи:

– Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, які через прийняття законодавчих і нормативних актів із питань ринку цінних паперів, визначення напрямків державної політики щодо фондового ринку, призначення складу Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку забезпечують загальні основи державного регулювання фондового ринку в Україні. До цієї ж групи необхідно зарахувати Міністерство юстиції, яке виконує загальну нормотворчу функцію в державі.

– Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, яка безпосередньо формує та забезпечує реалізацію єдиної державної політики з розвитку та функціонування в Україні ринку цінних паперів та їхніх похідних.

– Державні органи, які в межах своєї компетенції здійснюють контроль або функції управління на ринку цінних паперів України. Це Фонд державного майна, Міністерство фінансів, Національний банк України, Антимонопольний комітет, Міністерство економіки, Державна податкова адміністрація. Певні функції управління інвестиційною діяльністю в Україні здійснюють Національне агентство з реконструкції й розвитку, Державна інвестиційна компанія, Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі.

Державні органи, що виконують спеціальні функції контролю та нагляду за дотриманням законодавства в державі. Ці функції поширюються й на ринок цінних паперів. До цієї групи входять Міністерство внутрішніх справ, Генеральна прокуратура, Служба безпеки, Вищий арбітражний суд.

1.5 Види цінних паперів

Цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають

виконання зобов'язань згідно з умовами їхнього розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Відповідно до законів України можуть випускатися наступні види цінних паперів: акції, облігації, векселі, ощадні сертифікати, казначейські зобов'язання, депозитні чеки, приватизаційні папери, національні лотереї, боргові розписки, банківські накази, депозитні сертифікати тощо.

На рис. 2.1 наведено види цінних паперів.

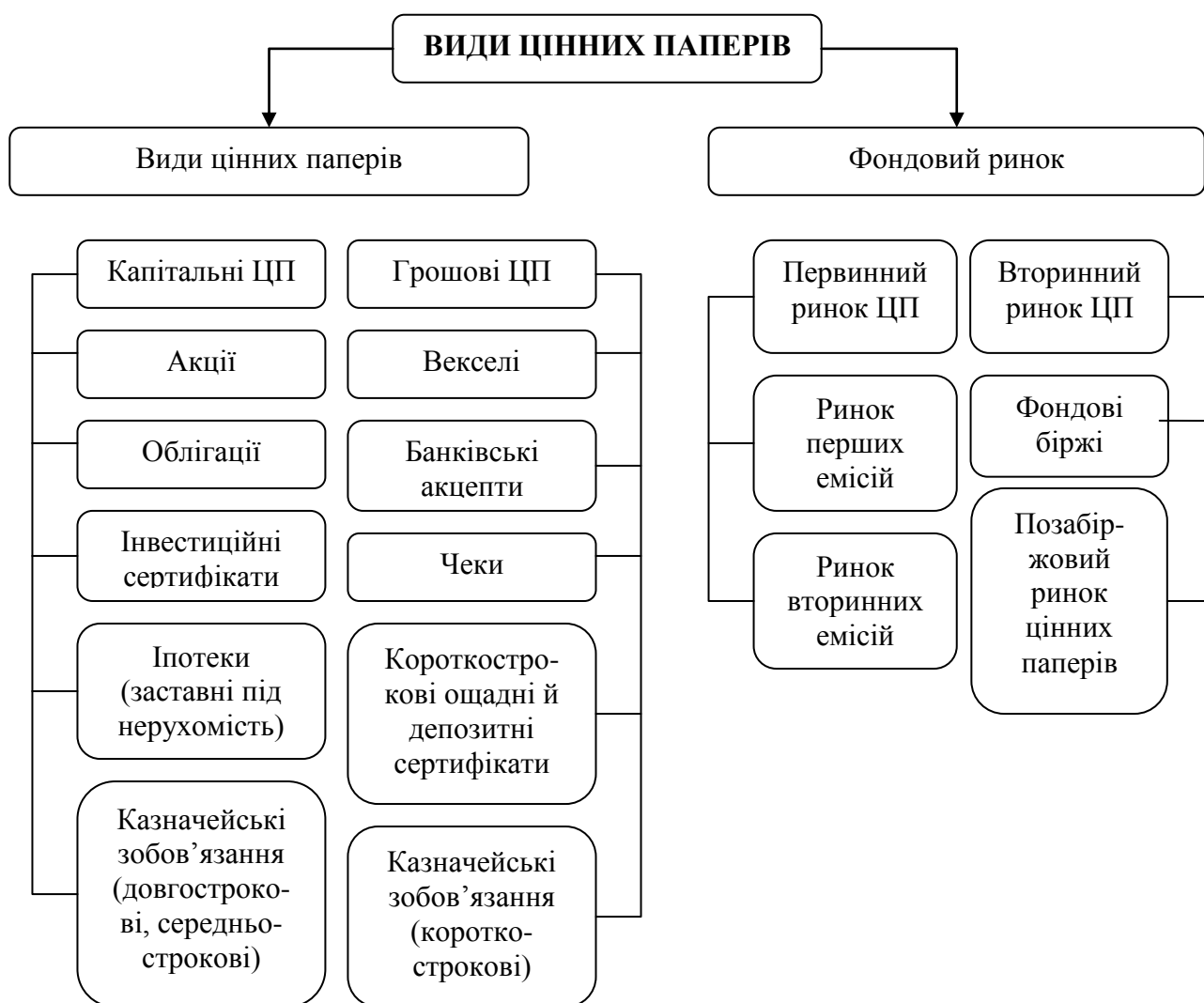

Рис. 2.1 – Види цінних паперів та їх фондовий ринок

Акція – це цінний папір без визначеного строку обігу, який засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає

його власникові право отримувати частину прибутку у вигляді дивідендів, а також брати участь у розподілі майна в разі ліквідації акціонерного товариства.

Облігації засвідчують внесення їхнім власником коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цих цінних паперів у передбачений строк із виплатою відсотків (якщо інше не передбачене умовами випуску).

Види облігацій:

- облігації внутрішніх і місцевих позик;
- облігації підприємств.

Казначейські зобов'язання – це цінні папери на пред'явника, які розповсюджуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їхнім власником коштів до бюджету й надають право на одержання встановленого доходу.

Ощадний сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів, яке засвідчує право вкладника одержувати після встановленого терміну депозит і відсотки за ним.

Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму грошей власнику векселя (векселеутримувачу).

Цінні папери можуть бути іменними, ордерними або на пред'явника. Іменним цінним папером називається документ, у якому для засвідчення прав власника вказується його ім'я, тобто власник такого цінного папера отримує всі зафіксовані в ньому права за умови, що його ім'я вказано в самому папері. Для іменних акцій необхідне ще внесення імені власника до книги реєстрації акцій, що ведеться товариством. Іменні цінні папери, якщо інше не передбачено законом або в них спеціально не вказано, що вони не підлягають передаванню, передаються певним індосаментом (передавальним надписом, який засвідчує перехід прав за цінним папером до іншої особи).

Ордерні цінні папери (векселі) – це документи, власник яких виступає пред'явником самого папера або здійсненням низки передавальних записів (індосаменту).

Цінним папером на пред'явника називається документ, для засвідчення прав власника якого достатньо пред'явлення цінного папера. Цінні папери на пред'явника перебувають в обігу вільно й можуть використовуватися для розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів і кредитів. Спадкоємство цінних паперів передбачене відповідно до цивільного законодавства України.

Передача й використання цінних паперів наведені на рис. 1.3.

Рис. 1.3 – Передача й використання цінних паперів

Типи операцій з цінними паперами наведені на рис.1.4.

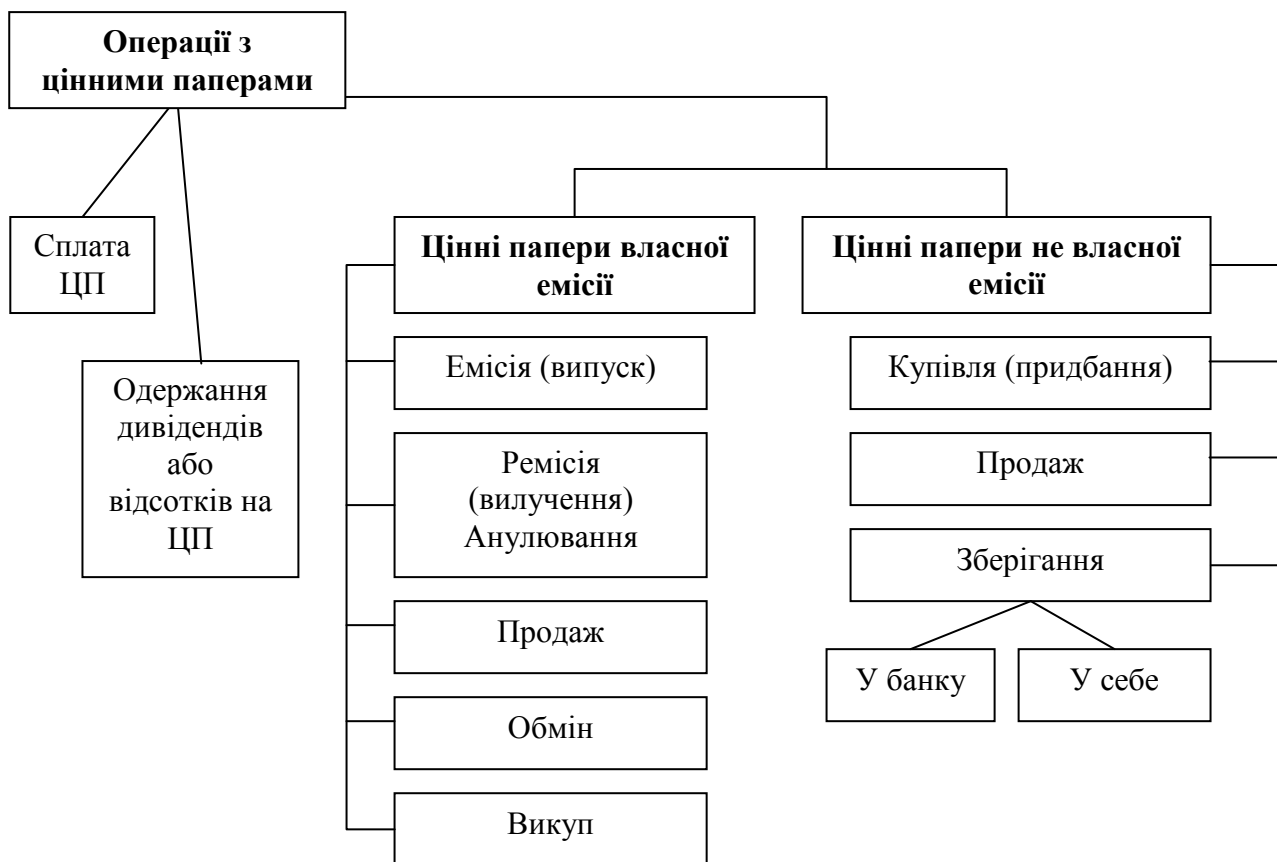

Рис. 1.4 – Типи операцій з цінними паперами

Згідно з діючим законодавством за формою існування цінні папери поділяються на документарні та бездокументарні, а за порядком їх розміщення (видачі) – на емісійні та неемісійні.

Емісійні цінні папери – цінні папери, що посвідчують однакові права їхніх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент).

До емісійних цінних паперів належать: акції, облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати фондів операцій із нерухомістю (далі – сертифікати ФОН), інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України.

Емісійні цінні папери одного випуску можуть існувати лише в одній формі. Неемісійні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі.

Емісія (лат. emissio – випуск) – випуск в обіг грошей і цінних паперів (акцій, облігацій та інших боргових зобов'язань) [№ 13 с. 496].

Механізм емісії цінних паперів передбачає прийняття рішення про їх випуск, розробку проспекту емісії, реєстрацію, публікацію у разі відкритої емісії, випуск (продаж першим інвесторам), реєстрацію звітності про випуск емісії облігацій проводять центральні та державні органи влади.

Емісія цінних паперів – випуск в обіг акцій, облігацій, казначейських векселів та інших цінних паперів підприємствами, банками, державою (центральними та міськими органами влади) для залучення додаткових коштів [№ 13 с. 497].

Проспект емісії цінних паперів – документ, який містить найважливішу інформацію про майбутню пропозицію цінних паперів, умови їх продажу, в тому числі інформацію, що використовується емітентами і гарантами з метою розповсюдження і реалізації акцій та облігацій [№ 13 с. 130].

У разі публічного розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом із гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їхньої частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань. Із метою організації публічного розміщення цінних паперів андеррайтери можуть укласти між собою договір про спільну діяльність.

Запитання для самоконтролю за темою 1

1. Який Закон України регламентує цінні папери та фондову біржу?
2. Дайте визначення терміна «фондовий ринок».
3. Назвіть учасників фондового ринку.
4. Наведіть основні функції фондового ринку.
5. Назвіть суб'єктів фондового ринку.
6. Подайте визначення поняття «емітент».
7. Охарактеризуйте структуру фондового ринку України.
8. Який державний орган здійснює регулювання цінних паперів?
9. Наведіть визначення терміна «цінні папери».
10. Назвіть види цінних паперів.
11. Наведіть типи операцій із цінними паперами.
12. Подайте визначення поняття «емісія».

ТЕМА 2. АКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ТА УМОВИ ЇХ ВИПУСКУ

План викладення матеріалу

- 2.1 Визначення терміна «акція».
- 2.2 Придбання, реалізація, анулювання товариством власних акцій.
- 2.3 Облік розрахунків із акціонерами.
- 2.4 Облік акцій.
- 2.5 Визначення терміна «дивіденди» та їх нарахування.
- 2.6 Розрахунок прибутку на акцію.

Ключові поняття: акція, номінальна вартість, ринкова вартість, облік.

2.1 Визначення терміна «акція»

Акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів і право на одержання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств, і законодавством про інститути спільного інвестування.

Повернення вкладених коштів акція не гарантує, вона не може бути пред'явлена підприємству з метою повернення коштів (крім випадку ліквідації). Якщо акціонер незадоволений прибутками, він може продати акції за ринковою вартістю. Управлінням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку видається Свідоцтво про реєстрацію випуску акцій (рис. 2.1).

Районною Державною адміністрацією області видається Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) суб'єкта підприємницької діяльності юридичної особи, у якому вказується правова форма акціонерного товариства (відкрите, закрите), назва колективу, види діяльності. Акціонерне підприємство видає сертифікат акцій, яким підтверджується особа (прізвище, ім'я, по батькові власника), відповідної кількості іменних акцій на загальну номінальну вартість; дата видачі сертифіката.

УКРАЇНА

**ДЕРЖАВНА КОМІСІЯ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ
ТА ФОНДОВОГО РИНКУ**

Управління Державної комісії
з цінних паперів та фондового ринку
в м. Києві та Київській області

СВІДОЦТВО

про реєстрацію випуску акцій

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку засвідчує випуск
акцій

(найменування цінного папера)

що здійснюється *Відкритим акціонерним товариством*

«Вікторія»

Код за ЄДРПОУ 10161059

на загальну суму *чотириста п'ятдесят тисяч дев'ятсот п'ятдесят* гривень
(сума прописом)

номінальна вартість *п'ятдесят* гривень *00* копійок
(сума прописом)

форма випуску *документарна*

простих іменних *вісім тисяч двісті десять* _____ штук
на суму *чотириста десять тисяч п'ятсот* _____ гривень

простих - _____ штук
на суму - _____ гривень

внесено до Загального реєстру випуску цінних паперів

Реєстраційний № _____

Дата реєстрації _____

Свідоцтво видане _____

Втрачає чинність _____

Начальник Управління Комісії _____

(підпис)

Рис. 2.1 – Свідоцтво про реєстрацію випуску акцій

На акції вказана номінальна вартість; її продажна ціна називається курсом. Акції можуть бути іменними й на пред'явника, привілейованими і простими.

Привілейована акція дає власникові переважне право на одержання дивідендів, на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства у випадку його ліквідації, на фіксований у відсотках до номінальної вартості щорічно сплачуваний дивіденд.

Власник привілейованої акції не володіє правом участі в управлінні, якщо це обумовлено статутом акціонерного товариства.

При голосуванні власники акцій мають стільки голосів, скільки у них є акцій. Контрольний пакет акцій – це кількість акцій, що належить одному акціонерові, або частка акцій у загальній їхній кількості.

Акція неподільна. Якщо одна й та ж акція (крім акцій трудового колективу) належить кільком особам, то всі вони визнаються одним тримачем акції і можуть здійснювати свої права через одного з них або через загального представника.

Реквізити акції: фірмове найменування підприємства, що випустило акцію, його місцезнаходження, найменування цінного папера – «акція», її порядковий номер, дата випуску, категорія акції, номінальна вартість, ім'я тримача (для іменної акції); розмір Статутного капіталу і кількість акцій для акціонерного товариства (на день випуску акцій); термін сплати дивідендів; підпис керівника підприємства або іншої уповноваженої на це особи.

Випуск акцій акціонерного товариства здійснюється в розмірі його Статутного капіталу на день випуску акцій (який зазначається в акції) або на всю вартість майна державного підприємства (у разі перетворення його на акціонерне товариство).

Додатковий випуск акцій акціонерним товариством можливий у випадках, коли всі раніше випущені акції повністю сплачені за вартістю не нижче за номінальну. Заборонений випуск акцій для покриття збитків, пов'язаних із господарською діяльністю підприємств.

Відповідно до ч. III ст. 22 Закону України від 9 липня 1996 р. «Про внесення змін до Закону України «Про цінні папери у фондовій біржі» встановлено, що реєстрація випуску акцій відкритих акціонерних товариств у процесі приватизації й інформації про їхній випуск здійснюється:

- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, якщо сума випуску дорівнює або перевищує 21,5 млн. гривень;
- територіальними відділами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, якщо сума випуску цінних паперів не перевищує 21,5 млн. гривень.

Акція є цінним папером без установленого терміну обігу (рис. 2.2), що засвідчує часткову участь акціонера у Статутному капіталі акціонерного товариства та підтверджує членство в ньому, як акціонерному товаристві і дає право на участь у управлінні ним, а також у розподілі майна при його ліквідації. Акція є неподільною. Сертифікат засвідчує часткову участь у Статутному фонді страхової компанії.

Розмір доходу (дивідендів) на акцію встановлюється загальними зборами акціонерів після закінчення фінансового року й виплачується за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні Акціонерного товариства після сплати встановлених законодавством податків та інших платежів.

Акція передається акціонерним товариством у власність акціонеру після повної сплати вартості. Акціонерне товариство не видає дублікатів і не замінює втрачених акцій.

Володіння акцією дає право власнику одержати частину прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів.

При виплаті дивідендів за поточний фінансовий період акціонерне товариство, що виплачує дивіденди, робить відповідну відмітку.

Дивіденди виплачуються два рази на рік. За період півріччя та після закінчення року – через 20 днів після зборів акціонерів.

Акціонери акціонерного товариства мають переважне право на придбання його акцій наступних емісій.

КОНЦЕРН «РАЙФФАЙЗЕНГ»

**Страхова компанія
«Райффайзенг-Страхування»**

004125

Серія АП-9

А К Ц І Я

Проста іменна

100 000 гривень

Шестиловський Володимир Миколайович

(власник)

Дата випуску 14 січня 2011 р.

Розмір статутного фонду

на день випуску акцій

50 000 000 гривень

Випускається 500 простих акцій

номінальною вартістю 100 000 гривень

кожна

Власник іменної акції реєструється компанією

Україна, 61855, м. Харків, вул. Сумська, 5

Президент Р. В. Ветров

Головний бухгалтер З. М. Зіміна

М.П.

Рис. 2.2 – Акція без установленого терміну обігу

У випадку продажу, обміну акцій на інше майно, передачі їх третій особі, подарунку чи передачі у спадок із переходом усіх прав та обов'язків члена акціонерного товариства до спадкоємця або правонаступника у бланку акції мають бути нижченаведені дані.

Акція придбана у власність (найменування нового власника) М.П. (підпис попереднього власника), Зареєстровано товариством «__» ____2011 р., керівник, обліковець, М. П.

У акції вказуються періоди виплати дивідендів, дата виплати дивідендів.

Сертифікат акцій засвідчує часткову участь акціонерів у Статутному капіталі акціонерного товариства та підтверджує членство в ньому, а також участь у розподілі майна при його ліквідації.

На рис. 2.3 наведено сертифікат акції.

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО	
Страхова компанія № 012356	«Райффайзенг-страхування» Серія ПА-К-59
СЕРТИФІКАТ на 10 простих акцій на пред'явника 1 000 000 гривень	
Дата реєстрації випуску 16 березня 2011 року	
Зареєстрований розмір статутного фонду 50 000 000 гривень	Для збільшення статутного фонду випускається 500 акцій номінальною вартістю 100 000 гривень кожна
Україна, 61855, м. Харків, вул. Сумська, 5	
Президент Р. В. Ветров	Головний бухгалтер З. М. Зіміна

Рис. 2.3 – Сертифікат акції

Розмір доходу (дивідендів) на сертифікат акції встановлюється загальними зборами акціонерів після закінчення фінансового року й виплачується за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні акціонерного товариства після сплати встановлених законодавством податків та інших платежів.

Сертифікат акцій передається акціонерним товариством у власність акціонеру після повної сплати вартості. Страхова компанія не видає дублікатів і не замінює втрачених сертифікатів акцій.

Володіння сертифікатом акцій дає право власнику отримати частину прибутку у вигляді дивідендів. Власник сертифіката (акціонер) має право:

- брати участь у зборах акціонерів товариства особисто або через представника чи делегувати свої права правлінню;
- продати, обміняти сертифікат акцій на інше майно, передати їх третій особі, подарувати чи передати у спадщину з переходом усіх прав та обов'язків члена акціонерного товариства до спадкоємця або правонаступника;
- реалізувати власні сертифікати на фондовому ринку іншим юридичним чи фізичним особам за ринковою ціною, що складається внаслідок біржового котирування акції.

2.2 Придбання, реалізація, анулювання товариством власних акцій

Акціонери акціонерного товариства мають право придбати в межах встановленої квоти у привілейованому порядку додатково випущені сертифікати акцій або акції.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку затвердила «Положення про придбання, реалізацію та анулювання акціонерними товариствами власних акцій» від 19. 04. 2000 р. № 42 зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 11 травня 2000 р. за № 273/4494.

Положенням про придбання, реалізацію та анулювання акціонерними товариствами власних акцій визначаються вимоги до порядку придбання, реалізації та анулювання відкритими та закритими акціонерними товариствами власних акцій.

Акціонерне товариство не має права:

- здійснювати придбання власних акцій до повної сплати всіх раніше випущених акцій;

– приймати рішення про зменшення статутного фонду акціонерного товариства шляхом придбання частини акцій із метою їхнього анулювання, якщо сумарна номінальна вартість акцій, що залишиться в обігу, стане нижчою від мінімального розміру Статутного капіталу, передбаченого чинним законодавством, для акціонерних товариств на дату прийняття такого рішення.

Акції, придбані товариством, мають бути реалізовані або анульовані в термін не більше одного року з моменту їхнього придбання. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування й визначення кворуму на загальних зборах акціонерів проводиться без урахування придбаних товариством акцій.

Придбання та реалізація товариством власних акцій здійснюються на підставі цивільно-правових угод, які укладаються в письмовій формі відповідно до вимог, передбачених Цивільним кодексом Української РСР.

Товариство має право придбати в акціонерів (за їхньої згоди) оплачені ними акції для наступного перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників або анулювання.

Процедура придбання товариством власних акцій проходить у наступному порядку:

- прийняття уповноваженим органом управління товариства власних акцій рішення про придбання власних акцій;
- повідомлення товариством акціонерів стосовно рішення про придбання власних акцій;
- прийняття акціонерним товариством пропозицій від акціонерів щодо реалізації акцій;
- укладання цивільно-правових угод із придбання товариством власних акцій та їхнього виконання.

Уповноважений орган управління товариством – загальні збори акціонерів, якщо статутом не передано питання придбання акцій до компетенції іншого органу управління. У рішенні про придбання акцій має визначатися мета придбання, тип і категорія акцій, їх кількість, ціна придбання, термін оплати та

строк придбання, а також порядок і термін прийняття товариством пропозицій акціонерів щодо реалізації акцій, порядок вирішення спорів.

Не пізніше ніж за 30 днів до початку терміну, протягом якого здійснюватимуть придбання акцій, товариство зобов'язане повідомити про це акціонерів.

Повідомлення акціонерів здійснюється шляхом надання їм персонального письмового, а також шляхом загального повідомлення, передбаченого Статутом.

Персональне та загальне повідомлення мають містити відомості, зазначені в п. 2.3 цього Положення.

Кожний акціонер товариства, якщо уповноваженим органом товариства прийнято рішення про викуп акцій, має право реалізувати зазначені акції, а товариство зобов'язане придбати їх. Якщо загальна кількість акцій, запропонованих акціонерами до реалізації, перевищує кількість акцій, яку має намір придбати товариство, товариство здійснює придбання цієї кількості акцій у кожного акціонера пропорційно його частці в загальному обсязі заявлених пропозицій.

Акціонер, який має намір реалізувати товариству свої акції, повинен протягом встановленого рішенням про придбання акцій терміну надати товариству письмову заяву про реалізацію акцій із зазначенням свого прізвища, ім'я та по батькові (найменування), місця проживання (місцезнаходження), кількості, типу та категорії акцій, запропонованих до реалізації.

Термін, протягом якого здійснюється прийняття товариством заяв на реалізацію акцій, встановлюється в рішенні про придбання акцій уповноваженим органом управління товариства.

Розрахунки за придбані товариством акції здійснюються на підставі цивільно-правових угод, які укладаються за підсумками прийняття пропозицій від акціонерів щодо реалізації акцій.

Ціна придбання акцій визначається в рішенні про придбання акцій органом управління товариства, уповноваженим приймати відповідне рішення. Придбання акцій здійснюється товариством тільки за рахунок сум, що перевищують розмір

статутного капіталу. Термін оплати акцій визначається в рішенні про придбання акцій органом управління товариства, уповноваженим приймати відповідне рішення.

Реалізація акціонерним товариством придбаних акцій здійснюється шляхом їхнього перепродажу або розповсюдження серед працівників товариства.

Реалізація товариством придбаних акцій здійснюється на підставі рішення уповноваженого органу управління товариства. У рішенні про реалізацію акцій має бути визначений спосіб, порядок та умови реалізації товариством придбаних акцій. Умови перепродажу придбаних товариством власних акцій керівнику і членам виконавчого органу товариства та розповсюдження акцій серед працівників товариства (у тому числі керівнику і членам виконавчого органу) мають визначатися відповідною ухвалою загальних зборів акціонерів або ради (Спостережної ради) товариства.

Розповсюдження товариством придбаних акцій серед працівників полягає в укладанні й виконанні товариством цивільно-правових угод, за якими право власності на акції переходить до осіб, що перебувають із товариством у трудових відносинах на момент прийняття рішення про розповсюдження акцій.

Після викупу акцій анулювання товариством придбаних акцій здійснюється на підставі рішення загальних зборів акціонерів товариства про зменшення статутного фонду шляхом зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості.

Анулювання акцій відбувається згідно з чинним законодавством.

Реєстрація випуску акцій у зв'язку з анулюванням проводиться відповідно до вимог чинного законодавства та нормативних актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (набрало чинності 22. 05. 2000 р.).

Процес реалізації або анулювання акцій здійснюється в термін не більше одного року після реєстрації акціонерного товариства. Якщо у статуті акціонерного товариства інші умови не передбачені, то акціонер за час прострочки сплачує 10 % річних від суми простроченого платежу.

За несплати платежу протягом трьох місяців після встановленого терміну акціонерне товариство має право реалізувати ці акції в порядку, визначеному статутом товариства.

Акціонер має право:

- брати участь у зборах акціонерів товариства особисто або через представника чи делегувати свої права правлінню;
- продати, обміняти акції на інше майно, передати їх третій особі, подарувати чи передати у спадщину з переходом усіх прав та обов'язків члена товариства до спадкоємця або правонаступника;
- реалізувати власні акції на фондовому ринку іншим юридичним і фізичним особам за ринковою ціною, що склалася внаслідок біржового котирування акції;
- використовувати власні акції як заставу чи платіжний засіб у відносинах із третіми фізичними та юридичними особами.

Власник іменної акції при використанні своїх прав обов'язково реєструється у книзі реєстрацій.

Установчі збори акціонерного товариства проводяться в термін не пізніше двох місяців після завершення підписки на акції. При порушенні цього строку особи, що підписалися на акції, мають право вимагати повернення сплаченої частки за акції.

Збори засновників правомірні при участі 60 % осіб, що підписалися на акції; у дочірніх акціонерних підприємствах – 3/4 голосів.

Справедливою вартістю цінних паперів є поточна ринкова вартість на фондовому ринку, за відсутності такої оцінки – експертна оцінка.

Оподаткування прибутковим податком (податком із доходів фізичних осіб) при продажу акцій.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 539-XIV від 23 березня 1999 р. визначив, що не оподатковуються прибутковим податком тільки ті доходи від продажу акцій та інших корпоративних прав, які були отримані громадянами у процесі приватизації

державного майна. При цьому пільгуються тільки акції, отримані в обмін на приватизаційні або компенсаційні сертифікати, а також у межах пільгового придбання за власні кошти працівниками підприємства, що приватизується.

При продажу акцій або інших корпоративних прав, придбаних в інший спосіб, об'єкт оподаткування прибутковим податком (податком з доходів фізичних осіб) може виникнути і становитиме різницю між доходом від продажу акцій протягом року та документально підтвердженими витратами на їхнє придбання, понесеними протягом цього звітного року.

Якщо протягом звітного періоду (рік) витрати, понесені у зв'язку з придбанням цінних паперів, перевищують доходи, отримані від продажу (відчуження) цінних паперів протягом такого звітного періоду, збитки переносяться на зменшення доходів майбутніх періодів (рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів») від таких операцій протягом 5 років.

Акціонерне товариство відшкодовує власникові акцій збитки, пов'язані зі змінами Статутного капіталу. Суперечки з цих питань вирішуються судом.

Витрати, пов'язані з випуском акцій підприємства (придбання бланків цінних паперів, сплата комісійних винагород, поширення акцій та ін.), здійснюються за рахунок коштів підприємства.

Порядок здійснення додаткового випуску акцій акціонерними товариствами, у статутних капіталах яких міститься частина державного майна, затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 16 від 31.01.1995 р. Для здійснення додаткового випуску акцій акціонерним товариством необхідно:

- прийняти рішення про додатковий випуск акцій;
- скласти, зареєструвати у відповідному фінансовому органі й опублікувати інформацію про додатковий випуск акцій, призначених для відкритого продажу;
- провести відкриту підписку на акції;
- зареєструвати зміни статуту, пов'язані зі збільшенням статутного капіталу;

– зареєструвати у відповідному фінансовому органі додатковий випуск акцій.

Рішення про додатковий випуск акцій приймають загальні збори акціонерів на суму, що не перебільшує 1/3 Статутного капіталу акціонерного товариства (це має передбачатися статутом).

Пропозиції про включення до порядку денного загальних зборів питань про додатковий випуск акцій подає будь-який з акціонерів у порядку, передбаченому ст. 43 Закону України «Про господарські товариства» № 1576-ХІІ від 19. 10. 1991 р.

Рішення зборів акціонерів про додатковий випуск акцій оформлюють протоколом відповідно до ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» № 1202-ХІІ від 18. 06. 1991 р.

Якщо всі акції товариства перебувають у державній власності, рішення про додатковий випуск акцій приймається відповідним державним органом приватизації.

Реєстрація випуску акцій та інформація про їхній випуск проводиться відповідними фінансовими органами згідно з Порядком реєстрації випуску акцій і облігацій підприємств та інформації про їхній випуск, затвердженого Міністерством фінансів України № 04-305 від 30. 09. 1991 р.

2.3 Облік розрахунків із акціонерами

Облік розрахунків із акціонерами, що працюють на підприємстві та володіють акціями, потрібно вести на рахунку 67 «Розрахунки з учасниками», призначеному для узагальнення інформації про розрахунки з учасниками та засновниками підприємства, пов'язаних із поділом прибутку (дивіденди тощо).

На кредиті рахунку 67 «Розрахунки з учасниками» відображається збільшення заборгованості підприємства перед засновниками й учасниками товариства, на дебеті – зменшення (погашення), у тому числі реінвестування доходів тощо.

Рахунок 67 «Розрахунки з учасниками» має субрахунки:

671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»;

672 «Розрахунки за іншими виплатами».

На субрахунку 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами» обліковують дивіденди, нараховані власникам простих і привілейованих акцій (часток у статутному капіталі) за рахунок прибутку або інших передбачених установчими документами джерел.

На субрахунку 672 «Розрахунки за іншими виплатами» підприємства ведуть облік інших виплат, нарахованих засновникам та учасникам за користування майном, зокрема земельним і майновим паєм, а також виплат у зв'язку з одержанням належної вибулому учасникові (засновникові) частини активів підприємства.

Аналітичний облік ведеться за кожним засновником та учасником видами цінних паперів і за видами цінних паперів:

– акції – за акціонерними товариствами та видами акцій із зазначенням номінальної та фактичної (облікової) вартості;

– акції іноземних акціонерних товариств – за акціонерними товариствами та видами акцій у гривнях та в іноземній валюті, у якій вони випущені;

– депозитні сертифікати – у розрізі установ банків і термінів відшкодування грошових коштів;

– облігації (за термінами, видами й емітентами) із забезпеченням можливості одержання даних про фінансові вкладення у країні й за кордоном, а також у національній та іноземній валютах.

2.4 Облік акцій

На активному рахунку 45 «Вилучений капітал» ведеться облік вилученого капіталу в разі викупу власних акцій (частки) в акціонерів із метою їхнього перепродажу, анулювання (зменшення уставного капіталу). За *дебетом* рахунку 45 «Вилучений капітал» відображається фактична собівартість акцій власної емісії або частки, викуплених господарським товариством у його учасників, а за *кредитом* відображається вартість анульованих або перепроданих акцій (часток). Рахунок 45 «Вилучений капітал» має субрахунки:

- 451 «Вилучені акції»;
- 452 «Вилучені акції і паї»;
- 453 «Інший вилучений капітал».

Аналітичний облік вилучено капіталу ведеться за видами акцій (вкладів, паїв).

Кореспонденція рахунків із обліку акцій наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Кореспонденція рахунків з обліку акцій

№ пор	Зміст господарських операцій	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Витрати, пов'язані з випуском акцій підприємства (придбання бланків цінних паперів, сплата комісійних винагород, поширення акцій та ін.), здійснені за рахунок коштів підприємства	952	311
2.	На всю суму підписки на акції (статутний капітал) при створенні акціонерного підприємства – здійснена підписка на акції номінальної вартості	46	40
3.	Здійснена підписка на акції на суму емісійного доходу	46	421
4.	Внесення акціонерами своєї заборгованості з підписки на акції у формі:		
	а) грошових коштів	30, 31	46
	б) основних засобів	10	46
	в) нематеріальних активів	12	46
	г) виробничих запасів	20	46
	д) об'єктів незавершеного будівництва	151	46
	є) цінних паперів (облігацій) інших підприємств	14	46
5.	Викуплено акції в акціонерів:		
	а) за номінальною вартістю	451	311
	б) за ціною, нижчою за номінальну вартість	451	311
	в) за ціною, вищою за номінальну вартість	451	311

1	2	3	4
6.	Анулювання викуплених раніше акцій		
	а) на суму номінальної вартості	40	451
	б) на суму, що перевищує номінальну вартість	421	451
7.	Повторно випущені в обіг акції замість раніше викуплених за ціною, нижчою за номінальну вартість:		
	а) на суму фактичної собівартості	31	451
	б) на суму різниці між ціною реалізації та фактичною собівартістю	31	421
8.	Зменшено Статутний капітал шляхом зменшення номінальної вартості акцій	40	46
9.	Збільшено Статутний капітал за рахунок обміну облігацій на акції	52	40
10.	Збільшено Статутний капітал за рахунок збільшення номінальної вартості акцій	443	40
11.	На суму коштів, що надійшли від продажу акцій	311	46

2.5 Визначення терміна «дивіденди» та їх нарахування

Дивіденди – це платіж, що здійснюється юридичною особою на користь власників корпоративних прав, емітованих такою юридичною особою, у зв'язку з розподілом частини прибутку.

До дивідендів не належать виплати юридичної особи, пов'язані зі зворотним викупом акцій, паїв, раніше емітованих юридичною особою.

Із набранням чинності нової редакції Закону про прибуток підприємству-емітенту надано право нараховувати та виплачувати дивіденди незалежно від того, була його діяльність протягом звітного періоду (рік, квартал) прибутковою чи ні, за наявності інших власних джерел для виплати дивідендів (пп. 7.8.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 283/97-ВР від 22.05.97 р., зі змінами й доповненнями), а згідно зі змінами, внесеними Законом України № 349-IV від 24.12.2002 р., також від того, чи наявний прибуток, розрахований за правилами податкового обліку, чи ні.

Джерелом нарахування дивідендів є прибуток, що лишився в розпорядженні підприємства після оподаткування, або інших, передбачених

установчими документами джерел, до яких належить, у першу чергу, рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».

Сума дивідендів визначається як результат множення маси дивіденду на частку державного майна, переданого (внесеного) до статутного капіталу, тобто внесеного до статутного капіталу.

Якщо акціонерне підприємство засноване на загальнодержавній власності, то дивіденди вносяться до Держбюджету України, а дивіденди підприємств, заснованих на власності адміністративно-територіальних одиниць (комунальній власності), – до бюджетів місцевого самоврядування.

Розрахунок дивідендів здійснюється за формулою:

$$D = ПП - (П + В + РК + I\Phi),$$

де D – дивіденди, грн,

$ПП$ – прибуток підприємства, грн,

$П$ – податки, грн,

$В$ – витрати на утримання акціонерного товариства, грн,

$РК$ – резервний капітал (не менше 25 % статутного капіталу акціонерного товариства, щорічні відрахування від чистого прибутку – не менше 5 %), грн,

$I\Phi$ – інвестиційний фонд на розвиток і розширення виробництва, грн.

Розрахунок дивідендної ставки (ДС) у відсотках здійснюється за формулою:

$$ДС = P_{\partial i} / СК * 100,$$

де $P_{\partial i} = ПД$ – податок на всю масу дивідендів, грн.

$СК$ – статутний капітал, грн.

Розрахунок дивідендів конкретного акціонера (ДА):

$$ДА = НВА * ДС * КА,$$

де HBA – номінальна вартість акції, грн,

KA – кількість акцій, що належать акціонерів, штук.

Вартість акції після сплати дивідендів (BA_{∂}) розраховується за формулою:

$$BA_q = DC / P\% * HBA,$$

де $P\%$ – позиковий відсоток (середній, що приймається біржами на день оцінки вартості акцій).

Розрахунок дивідендної ставки (DC) здійснюється за формулою:

$$DC = (M_{\partial i} - MD) / (CK_k - BA),$$

де $M_{\partial i}$ – маса дивідендів без податку, грн.

MD – маса дивідендів за привілейованими акціями без податку, грн.

CK_k – статутний капітал на кінець фінансового року, за який сплачуються дивіденди, грн.

BA – вартість акцій, викуплених АТ і не розміщених серед акціонерів, грн.

Дивіденди (D), нараховані конкретному акціонерів за звітний період, розраховуються за формулою:

$$D = HBA * DC * K_{\partial} * TA / 100_{\partial},$$

де TA – термін володіння однією акцією протягом звітного періоду, дні;

K_{∂} – кількість днів у звітному періоді (у кварталі днів 90, у році днів 365).

Нараховану суму дивідендів підприємства відображають бухгалтерською проводкою: дебет рахунка 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», субрахунок 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді», кредит рахунка 67 «Розрахунки з учасниками».

Підприємство-емітент після прийняття рішення щодо виплати дивідендів своїм засновникам зобов'язане згідно з пп. 7.8.2 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 283/97-ВР від 22. 05. 97 р. нарахувати й утримати податок на дивіденди у розмірі 30 % від нарахованої суми за рахунок таких виплат незалежно від того чи, є воно платником податку на прибуток чи ні. Згідно зі змінами, внесеними Законом України № 349-IV від 24. 12. 2002 р. – 25 % (пп. 7.8.2, 7.8; пп. 10.1 ст. 10), зазначений податок вноситься до бюджету до або одночасно з виплатою дивідендів.

Платник податку (пп. 7.8.3) – емітент корпоративних прав, державне некорпоратизоване, казенне чи комунальне підприємство зменшує суму нарахованого податку на прибуток звітного періоду на суму авансового внеску, попередньо сплаченого протягом такого звітного періоду, у зв'язку із нарахуванням дивідендів згідно з підпунктом 7.8.2 пункту 7.8 «Оподаткування дивідендів» Закону України № 349-IV від 24. 12. 2002 р.

Операції з виплати дивідендів не оподатковуються ПДВ тільки у випадку, коли вони здійснюються у грошовій формі або у формі цінних паперів корпоративних прав (пп. 3.2.7 Закону України «Про податок на додану вартість» № 168/97-ВР від 03. 04. 97 р.). Сума доходів нерезидентів, отриманих у вигляді дивідендів, нарахованих на корпоративні права емітентів резидентами, оподатковується за ставкою 25 % від нарахованої суми за рахунок таких виплат.

2.6 Розрахунок прибутку на акцію

Розрахунок прибутку на акцію використовується для оцінки минулих результатів операційної діяльності підприємства з метою формування висновку щодо

цього потенціалу і прийняття рішень про інвестиції. Його економічний зміст полягає в розкритті ефективності (прибутковості) використання підприємством ресурсів, наданих власниками звичайних акцій.

Тому важливим є застосування усіма підприємствами однакової методики розрахунку цього показника й послідовне дотримання її під час подання фінансових звітів за кілька звітних періодів.

У міжнародній практиці фінансові аналітики й інвестори послуговуються двома показниками розрахунку податку на акцію (ПНА): базисним і розбавленим. У положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» базисний податок на акцію отримав назву «Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію», а розбавлений ПНА – «Скоригований чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію».

Чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію, обчислюється за допомогою ділення чистого прибутку або збитку (ЧП(З)) періоду, які належать власникам простих акцій, на середньозважену кількість простих акцій (АП), що перебувають в обігу протягом цього періоду за формулою:

$$ПНА = \frac{ЧП(З)}{АП}, грн.$$

Скоригований розрахунок податку на акцію передбачає врахування під час його обчислення показника таких фінансових інструментів, як потенційні прості акції.

Потенційні прості акції – це фінансовий інструмент або інший контракт, за яким у майбутньому його власнику надається право на прості акції. До них належать:

- облігації, які можуть конвертуватися у звичайні акції;
- привілейовані акції, які можуть конвертуватися в прості акції;
- варіанти на акції;
- опціони на акції;

– акції, які можуть бути придбані за спеціальними програмами для працівників;

– контракти, учасники яких матимуть право на отримання простих акцій залежно від виконання вимог, передбачених цими контрактами.

Фондовий ринок України ще молодий, тому не всі названі фінансові інструменти наявні на ньому, однак він швидко розвивається.

Необхідність та особливість визначення можливого впливу потенційних простих акцій, не зважаючи на розкриті вище відмінності у правах власників простих і потенційних простих акцій, підкреслюють тимчасовий характер різниці між простими і потенційними простими акціями.

Другий принцип реалізується шляхом включення до розрахунку лише потенційних простих акцій, які призводять до зменшення суми базисного податку на акцію, обчисленого на підставі середньозваженої кількості простих акцій.

Запитання для самоконтролю за темою 2

1. Подайте визначення терміна «акція».
2. Назвіть реквізити акції.
3. Охарактеризуйте процедуру придбання акціонерним товариством власних акцій.
4. У чому полягає сутність реалізації АТ акцій.
5. На підставі чого здійснюється анулювання власних акцій.
6. Назвіть рахунки та субрахунки, на яких ведеться облік розрахунків із акціонерами.
7. Подайте визначення терміна «дивіденди».
8. За якою формулою здійснюється розрахунок дивідендів?
9. Наведіть рахунки та субрахунки, на яких ведеться облік акцій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.2 ЦІННІ ПАПЕРИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОБЛІК

ТЕМА 3. ОБЛІГАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ОБЛІК

План викладення матеріалу

- 3.1 Визначення терміна «облігація» та їх випуск.
- 3.2 Види облігацій.
- 3.3 Облік бланків облігацій.
- 3.4 Облік довгострокових зобов'язань за облігаціями.

Ключові поняття: облігація, номінальна вартість, емісійна вартість, ринкова вартість, облік.

3.1 Визначення терміна «облігація» та їх випуск

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» *облігація* – це цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошових коштів, визначає відносини позики між власником облігації й емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбаченій умовами розміщення облігацій строк і виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачене умовами розміщення (випуску).

На відміну від акції, облігація не дає власнику права на участь в управлінні акціонерним товариством. Облігації випускаються державними, орендними, колективними та іншими підприємствами.

Акціонерним товариством випускаються облігації на суму, що не перевищує 25 % Статутного капіталу. Умови випуску й контроль за їхнім випуском здійснює Міністерство фінансів України згідно з визначеними відповідними законодавчими актами, що діють на території України.

Облігації мають три вартості: номінальну, емісійну та ринкову.

Номінальна вартість – це сума позики, зазначена на бланку цінного папера, яку буде повернено в зазначений термін за виплатою доходу (у вигляді процентів або різниці між купівельною та номінальною вартістю). Номінальна вартість облігації – це вартість погашення облігації. На відміну від акції, емітент може продавати свої облігації за емісійною вартістю, яка може бути вищою або нижчою за номінальну.

Емісійна вартість – це вартість облігації, за якою розміщуються емітентом на первинному ринку.

Ринкова вартість – це вартість, за якою вони реалізуються на вторинному ринку.

Облігація може випускатися в документарній та електронній формі. У першому випадку перехід власності фіксується безпосередньо передачею бланків облігацій від продавця покупцеві або особі, яка зберігає його цінні папери. Документ, який становить облігацію має містити наступні реквізити:

- найменування цінного папера – «облігація», фірмове найменування і місцезнаходження емітента облігацій;
- фірмове найменування або ім'я покупця (для іменної облігації);
- номінальну вартість облігації;
- строки погашення, розмір і строки виплати відсотків (для відсоткових облігацій);
- місце й дату випуску, а також серію та номер облігації;
- підпис керівника емітента або іншої уповноваженої на це особи, печатку емітента.

Крім основної частини до облігації може додаватися купонний лист на виплату процентів.

Купон на виплату процентів повинен містити наступні основні дані:

- порядковий номер купона на виплату відсотків;
- номер облігації, за якою виплачуються відсотки;

– найменування емітента й рік виплати відсотків.

Якщо облігація має електронну форму, то вона існує лише у вигляді записів на банківських рахунках або на депозитних рахунках у депозитаріях (наприклад – у депозитарії НБУ).

Облігація, як і будь-який інший цінний папір, може бути іменною і на пред'явника, що вільно обертаються і з обмеженим колом обігу.

Іменні облігації, якщо інше не передбачене Законодавством України або в умовах випуску спеціально не вказано, що вони (облігації) не підлягають передачі, передаються шляхом повного індосаменту (передавальним записом, який засвідчує перехід прав за цінним папером до іншої особи). Облігації, запропоновані для відкритого продажу з наступним вільним обігом (крім безпроцентних облігацій), повинні містити купонний лист.

Згідно з українським законодавством мінімальний номінал облігації – 5 гривень. Номінальна вартість, що є більшою за мінімальну, має бути кратною основній (10, 15, 50, і т. д.). Номінальна вартість визначається емітентом при прийнятті рішення про випуск облігацій.

Випуск облігацій за законодавством деяких країн не може відбутися за відсутності довірчої особи, якою найчастіше є банк чи трастова компанія.

Проте в законі не визначене існування облігацій зовнішньої державної позики. Рішення про їхній випуск приймається Президентом України за кожним випуском у межах встановленого Верховною Радою ліміту зовнішнього боргу України.

Реєстрацію випуску облігацій підприємств здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку. Емітент облігацій підприємств може прийняти рішення про продовження визначених проспектом емісії строків обігу та погашення облігацій у разі викупу ним усього відповідного випуску (серії) облігацій або згоди на продовження таких термінів усіх власників відповідного випуску (серії) облігацій. У разі такого викупу його ціна не може бути меншою ніж

номінальна вартість облігацій. Тривалість періоду, на який можуть продовжуватися термін обігу та погашення облігацій підприємств, не може перевищувати тривалості періоду, визначеного проспектом емісії таких облігацій.

Повторне продовження строків обігу та погашення облігацій підприємств не допускається. Порядок продовження термінів обігу та погашення облігацій підприємств встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Сплата відсотків стосовно облігацій підприємств здійснюється щорічно.

3.2 Види облігацій

Облігації підприємства розглядаються як класичний інструмент залучення суб'єктами господарювання позикового капіталу на довгостроковий період.

Залежно від емітентів випускаються наступні *види облігацій*:

- а) облігації державної позики (зовнішньої й внутрішньої);
- б) облігації місцевих позик;
- в) облігації підприємств.

Державні облігації України можуть бути:

- довгострокові (понад п'ять років);
- середньострокові (від одного до п'яти років);
- короткострокові (до одного року).

Державні облігації України поділяються на облігації внутрішніх державних позик України, облігації зовнішніх державних позик України та цільові облігації внутрішніх державних позик України.

Облігації внутрішніх державних позик України – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку й підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих

облігацій номінальної вартості останніх із виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Облігації зовнішніх державних позик України – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість із виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій.

Цільові облігації внутрішніх державних позик України – облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, і в межах граничного розміру державного боргу.

Кошти, залучені до Державного бюджету України від розміщення цільових облігацій внутрішніх державних позик України, використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їхнього повернення в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Фінансування здійснюється відповідно до кредитних договорів, що укладаються між державою в особі Міністерства фінансів України й отримувачем коштів. Умови кредитних договорів мають відповідати умовам випуску цільових облігацій внутрішніх державних позик України з обов'язковим установленням дати обслуговування та погашення кредиту за п'ять днів до дати обслуговування та погашення цільових облігацій внутрішніх державних позик України.

Емісія державних облігацій України – частину бюджетного процесу, що не підлягає регулюванню Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емісія державних облігацій України регулюється законом України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Рішення про випуск облігацій внутрішньої державної позики приймається Кабінетом Міністрів України, а про випуск облігацій місцевих

позик – місцевими Радами народних депутатів. Кошти від розміщення державних і місцевих позик надходять відповідно до державного й місцевих бюджетів і позабюджетних фондів.

Рішення щодо випуску корпоративних облігацій (облігацій підприємств) приймаються емітентом та оформлюються протоколом, у якому має міститися наступна інформація:

- фірмове найменування емітента облігацій і його місцезнаходження;
- відомості про статутний фонд, господарську діяльність і службових осіб емітента;
- найменування контролюючого органу (аудиторської фірми);
- дані про розміщення раніше випущених цінних паперів;
- мету випуску й вид облігацій (іменні чи на пред'явника);
- загальну суму емісії, кількість і номінальну вартість облігацій;
- кількість учасників голосування;
- порядок випуску облігацій і виплати доходів за ними;
- строки повернення коштів при відмові від випуску облігацій;
- строки продажу відповідних товарів або надання відповідних послуг за цільовими облігаціями;
- порядок повідомлення про випуск та розміщення облігацій;
- порядок оплати облігацій.

Кошти від розміщення облігацій не можуть використовуватися для формування статутного фонду підприємства й покриття збитків, що є результатом господарської діяльності емітента.

Одним із видів державних облігацій є казначейські зобов'язання. Вони за своєю суттю нічим не відрізняються від облігацій. Основною їх відмінністю є чіткіше визначення деяких умов випуску, зокрема: строків покриття облігацій залежно від того, хто приймає рішення про їх випуск, серед кого мають розміщуватися облігації й на що спрямовуються кошти від їх розміщення).

3.3 Облік бланків облігацій

Бланки облігацій підприємства зберігаються й обліковуються як бланки суворої звітності в установленому порядку. На бланки цінних паперів, які зберігаються на підприємстві, складають списки, де зазначають вид цінних паперів, номер, серію, номінальну вартість і термін погашення.

При погашенні цінних паперів у списку роблять позначку про дату, випуску банку або інший документ, на основі якого оприбутковано кошти. Якщо придбані цінні папери здають до банку на зберігання, у реєстрах аналітичного обліку роблять посилання на відповідний документ, одержаний від банку. Витрати, пов'язані зі сплатою банку, винагороди за зберігання та перепродаж цінних паперів, відображають на дебеті рахунку 95 «Фінансові витрати».

Бухгалтерський облік бланків облігацій підприємства ведеться на позабалансовому рахунку 08 «Бланки суворого обліку» за номінальною вартістю. Рух бланків облігацій здійснюється на основі відповідних прибутково-видаткових ордерів. Списування їх з позабалансового рахунку здійснюється водночас із записами про реалізацію цінних паперів.

Аналітичний облік бланків облігацій підприємства ведеться на рахунку 08 «Бланки суворого обліку» за їхніми видами, місцями зберігання та матеріально-відповідальними особами.

Згідно з наказом Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинного обліку бланків суворої звітності» від 11. 03. 1996 р. № 67 уведено в дію наступні типові форми:

- СЗ-1 – Прибутково-видаткова накладна №__ на бланки суворої звітності;
- СЗ-2 – Прибутково-видаткова книга з обліку бланків суворої звітності;
- СЗ-3 – Акт на списання використаних бланків суворої звітності;
- СЗ-4 – Акт перевірки наявності бланків суворої звітності;

- СЗ-5 – Картка-довідка щодо виданих і використаних бланків суворої звітності.

3.4 Облік довгострокових зобов'язань за облігаціями

Для обліку операцій із облігаціями Планом рахунків передбачено рахунок 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями», що призначений для обліку розрахунків із іншими особами за випущеними й оплаченими власними облігаціями, строк погашення яких більше дванадцяти місяців із дати балансу.

Рахунок 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями» має наступні субрахунки:

521 «Зобов'язання за облігаціями»;

522 «Премія за випущеними облігаціями»;

523 «Дисконт за випущеними облігаціями».

За *кредитом* субрахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями» (пасивний) відображається облік боргових зобов'язань за номінальною вартістю облігацій, за *дебетом* відображається погашення заборгованості за розрахунками з власниками облігацій. Залишок за цим субрахунком не змінюється до моменту погашення підприємством емітованих облігацій.

За *кредитом* субрахунку 522 «Премія за випущеними облігаціями» (пасивний) ведеться облік нарахованих сум премій (перевищення вартості продажу облігації над її номінальною вартістю) за випущеними облігаціями, а за *дебетом* – погашення заборгованості з нарахованих премій із облігацій.

За *дебетом* субрахунку 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» (контрпасивний) відображається облік сум дисконту за випущеними облігаціями, за *кредитом* відображається списання нарахованих сум.

Субрахунки 522 «Премія за випущеними облігаціями» та 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» є регулюючими рахунками до рахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями».

Аналітичний облік довгострокових зобов'язань за облігаціями ведеться за їхніми видами та строками погашення.

Облігації можуть продаватися:

- за номіналом (у випадку тотожності оголошеної та ринкової ставок облігації);
- із премією (якщо оголошена ставка нижче за ринкову);
- із дисконтом (якщо оголошена ставка більша за ринкову).

Премія за випущеними облігаціями – сума, на яку ринкова ціна облігації перевищує її номінальну вартість. Премія, отримана при реалізації облігацій, підлягає амортизації.

Амортизація премії – рівномірний розподіл суми премії за періодами платежів.

У табл. 3.1 наведена кореспонденція рахунків з обліку довгострокових зобов'язань за облігаціями.

Таблиця 3.1 – Кореспонденція рахунків з обліку операцій з облігаціями

№ опр	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
	<i>Приклад 1.</i>		
1.	Випущено облігації з премією на термін більше за один рік:		
	– за номінальною вартістю	311	521
	– премія за облігаціями	311	522
2.	Нараховано відсотки за облігаціями, випущених з премією:		
	– сума відсотків (4 %)	952	684
	– амортизація преміє (25 %)	952	684
3.	Випущено облігації з дисконтом на термін більше одного року:		
	– отримано кошти	311	521
	– дисконт за облігаціями	523	521
4.	Нараховані відсотки за облігаціями, випущеними з дисконтом:		
	– сума відсотків (2 %)	952	684
	– сума амортизації дисконту	952	523
5.	Сплачені відсотки за облігаціями (сума господарських операцій: 2 + 4)	684	311
	<i>Приклад 2.</i>		
1.	Випущені облігації з премією до одного року:		
	– за номінальною вартістю	311	685
	– премія за облігаціями	311	733
2.	Нараховано відсотки за короткостроковими облігаціями (10 %)	952	684

1	2	3	4
3.	Погашено короткострокові облігації	685	311
	<i>Приклад 3.</i>		
1.	Випущено облігації без премії на термін більше одного року	311	521
2.	Придбано облігації, термін погашення яких більше одного року	142, 143	311
3.	Нараховано відсотки за облігаціями	952	684
4.	Сплачено відсотки за облігаціями	684	311
5.	Відображено дохід за нарахованими відсотками з облігацій	373	732
6.	Отримано відсотки	311	373
	<i>Для прикладів 1-3</i>		
1.	У всіх випадках витрати (субрахунку 952) списуються на зменшення фінансових результатів	792	952
2.	Фінансові доходи списуються на фінансові результати	732, 733	792

Запитання для самоконтролю за темою 3

1. Подайте визначення терміна «облігація».
2. Наведіть визначення поняття «номінальна вартість» облігації.
3. Подайте визначення терміна «емісійна вартість» облігації.
4. Дайте визначення поняття «ринкова вартість» облігації.
5. Назвіть види облігацій.
6. Наведіть типові форми первинного обліку бланків сурової звітності облігацій.
7. На якому рахунку ведеться облік бланків облігацій?
8. Які рахунки (субрахунки) призначені для обліку облігацій?

ТЕМА 4. ОБІГ ВЕКСЕЛІВ

План викладення матеріалу

- 4.1 Сутність векселя й визначення терміна «вексель».
- 4.2 Функції векселя.
- 4.3 Види векселів.
- 4.4 Особливості купівлі та продажу векселів.
- 4.5 Рахунки, призначені для обліку вексельних операцій.
- 4.6 Облік векселів.

Ключові поняття: вексель, вексельний ринок, податкове зобов'язання, простий вексель, переказний вексель, облік.

4.1 Сутність векселя й визначення терміна «вексель»

В умовах переходу до ринкової економіки постала об'єктивна необхідність формування професійного вексельного ринку в Україні. Векселі кредитних установ, фінансових і страхових компаній, великих підприємств стають об'єктами біржових торгів. За допомогою вексельних програм здійснюються спроби розв'язання проблеми неплатежів, здійснення взаємозаліків заборгованості, а також розробляються і здійснюються інші фінансові програми. Вексель становить складене за встановленою формою письмове боргове зобов'язання, яке дає його власнику беззаперечне право вимагати оплати вказаної у векселі суми особою, яка видала вексель у певний термін та у визначеному місці.

Вексель (нім. *Wechsel*) – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселетримачу).

Вексель видається суб'єктом підприємницької діяльності при здійсненні операцій із давальницькою сировиною в зовнішньоекономічних відносинах

(Затверджено Наказом Державної податкової адміністрації України № 83 від 25 лютого 2002 р., зареєстрованого в Міністерстві юстиції України за № 248/6536 від 13 березня 2002 р.).

Вексель не лише безумовно грошове, а й податкове зобов'язання, яке векселедавець визначає самостійно й узгоджує з органом податкової служби в той день, коли вексель взято на облік податковою інспекцією. Таке податкове зобов'язання не може бути оскаржено векселедавцем в адміністративному або судовому порядку.

Векселі можуть видаватися лише для оплати за поставлену продукцію, виконані роботи та надані послуги, за винятком векселів Мінфіну, НБУ та Кабінету Міністрів України.

Останній день терміну погашення векселя, який припадає на вихідний (святковий) день, переносять на наступний робочий день. Якщо вексель не погашається в зазначений термін, сума податкового зобов'язання, зазначеного у ньому переходить до розряду податкового боргу, і надалі його стягують відповідно до Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами» № 2181-III від 21 грудня 2000 р. Оплата векселя може бути відстрочена органами податкової служби не більше ніж на 270 днів, а письмове зобов'язання – не більше ніж на 90 днів.

Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми 2001 виготовлення вексельних бланків» № 338 від 22.11.2001 р. (зареєстровано в Міністерстві юстиції України за № 360/6648 від 11.04.2002 р.) затверджено вимоги до типової форми вексельних бланків (простих і переказних) номіналом 50, 100, 200, 500, 1000, 2000, 5000, 10000, 50000, 100000, 500000, 1000000 грн. Не можна виписувати вексель на суму більшу, ніж сума, зазначена на його бланку. Вексельні бланки одного виду повинні мати однаковий дизайн і виготовлятися з застосуванням однакових технологій та засобів захисту.

Обіг векселів в Україні регулюється Законом України «Про обіг векселів в Україні», Женевською конвенцією 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, із урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції, та із Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів, Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі», Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі», Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів».

4.2 Функції векселя

Вексель як універсальний кредитно-розрахунковий документ виконує кілька функцій:

1) створює умови для своєчасного отримання грошей за продані товари, надані послуги, прискорення обертання коштів, що особливо важливо для прийняття заходів проти знецінювання грошей;

2) вексель дозволяє встановити термін платежів, корисних для постачальників і платників;

3) вексель дозволяє здійснювати угоду без коштів;

4) вексель можна використовувати замість грошей із своїми контрагентами при розрахунках.

Головні особливості векселя полягають у тому, що він є, по-перше, абстрактним борговим зобов'язанням, тобто в тексті векселя немає жодних пояснень щодо появи грошового боргу; по-друге, йому властива беззастережність, обов'язковість оплати відповідно до тих положень, що

містяться у векселі. Це означає, що фізичні та юридичні особи, видавши вексель, беруть на себе безумовне абстрактне зобов'язання сплатити власнику (векселедержателю) вказану в ньому суму у встановлений строк; по-третє, вексель виписується на порівняно короткий строк. Формально він може виписуватися в межах одного року, але фактично це робиться переважно на 1-3 місяці; по-четверте, предметом вексельного зобов'язання можуть бути лише гроші, тобто суми коштів у формі національної чи іноземної валюти; по-п'яте, виникнувши на основі комерційної угоди (контракту, договору), вексель із часом відокремився від неї.

Вексель функціонує як самостійний договір. Більше того, до його тексту не можна вносити жодних доповнень, що пов'язують виконання вексельного зобов'язання з відносинами за контрактом. Водночас законодавством допускається можливість введення до тексту посилання на номер банківської гарантії, акредитиву, які не позбавляють вексель юридичної сили, але суттєво спрощує процедуру розрахунків.

4.3 Види векселів

Для українського вексельного ринку характерні наступні особливості:

- використання виключно простих векселів;
- відсутність комерційних паперів у традиційному розумінні (цінних паперів із великим номіналом, що поширюються переважно серед банків та інституційних інвесторів);
- домінуюче використання векселя як розрахункового засобу і витіснення кредитної функції;
- велика валюта векселів, абсолютне переважання їх у сфері великого бізнесу й незначне використання вексельних операцій у середньому і малому бізнесі;
- перевага дисконтних векселів над відсотковими, що свідчить про обмеженість використання векселів як інвестицій;

– перетворення значної кількості векселів на проблемні активи вже на момент їхньої видачі;

– погашення векселів переважною більшістю векседавців товарами, а не грошима;

– поширення боргових зобов'язань, заснованих на вексельному праві, що які не є вексями (податкові та казначейські векселі).

За способом оформлення й особливостями обігу розрізняють прості (соло-вексель) або звичайні та переказні (тратта).

Види векселів, що застосовуються у вексельному обігу України, наведені на рис. 4.1.

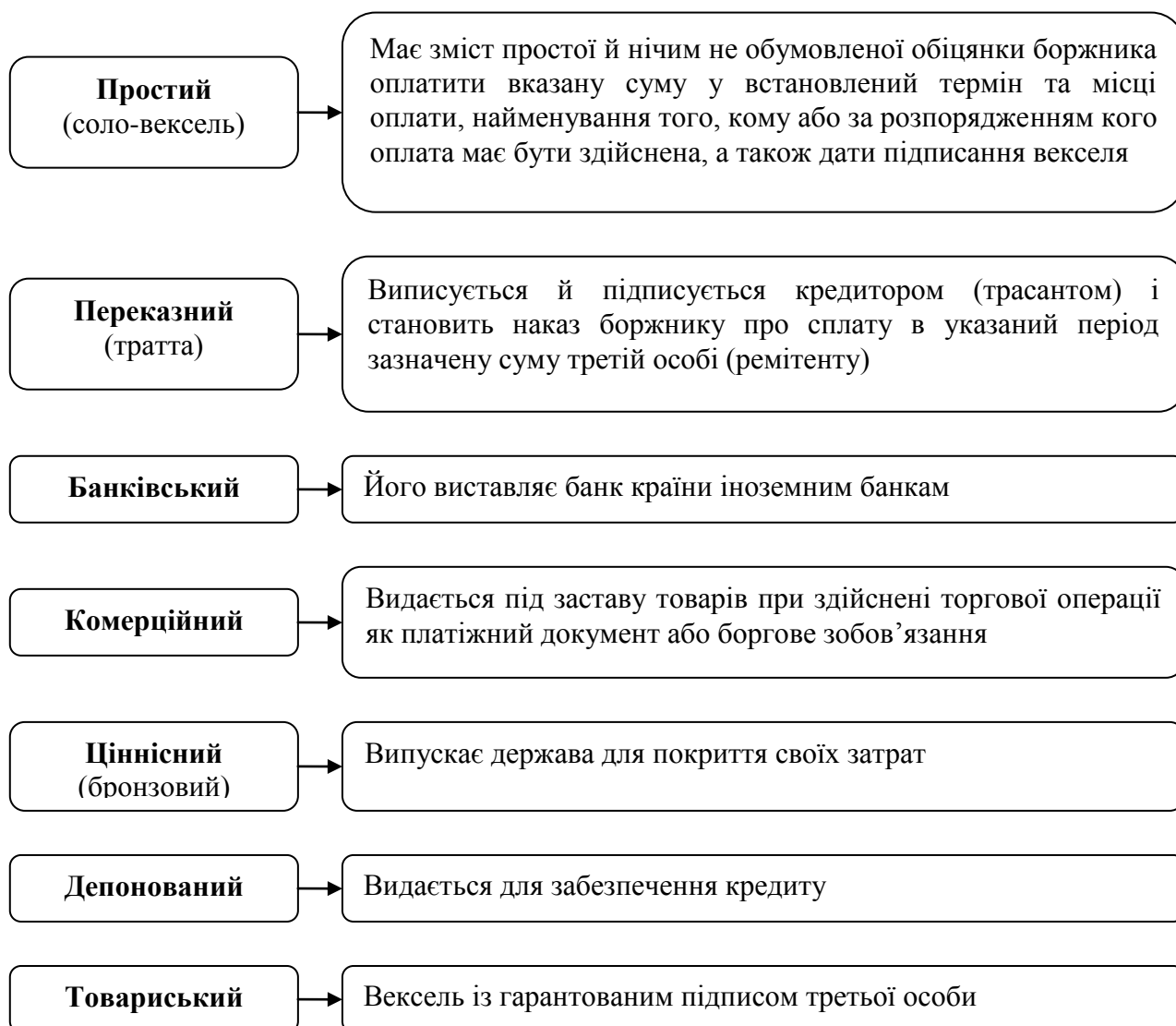

Рис. 4.1 – Види векселів, що застосовуються у вексельному обігу

Простий вексель (соло-вексель) – це письмовий документ, за яким векселедавець зобов'язується сплатити векселедержателеві або за його вказівкою третій особі певну суму в установлений термін.

Простий вексель виписується й підписується боржником (векселедавцем) і становить його боргове зобов'язання сплати кредитору вказану суму в установлений час. Тобто під час виписки простого векселя платником є векселедавець. Підписавши простий вексель, він стає на певний термін боржником отримувача, указанного у векселі. Векселедавець, на відміну від трасанта (переказного векселя), бере на себе зобов'язання особисто сплатити за вексель (рис. 4.2).

За своїм змістом та оформленням простий вексель як суворо формалізований документ включає сім основних реквізитів. Щоб мати правову силу векселя й перетворити боргове зобов'язання на готівку, простий вексель обов'язково має містити такі реквізити:

- а) найменування «звичайний» чи «простий» вексель;
- б) просту й нічим не обумовлену обіцянку сплатити визначену суму;
- в) зазначення строку платежу;
- г) зазначення місця, у якому повинен здійснюватися платіж;
- г) найменування того, кому або за наказом кого повинен здійснюватися платіж;
- д) дату й місце складання векселя;
- є) підпис того, хто видає документ (векселедавця).

Документ, у якому немає хоча б одного з визначених реквізитів, втрачає силу простого векселя. Нині прості векселі у країнах із розвинутою економікою мають обмежене обертання, тому що за своєю суттю наближаються до простого позикового листа.

До недавня в Україні прості векселі застосовувалися лише іноземними засновниками для відстрочки платежу податку на додану вартість та для оплати акцизних зборів із давальницької продукції (до 90 днів), яка після переробки в Україні повертається назад іноземним замовникам.

ПРОСТИЙ ВЕКСЕЛЬ № 0016031959

грн 50 000,00
валюта платежу сума цифрами

м. Харків
місце складання

21 листопада 2011 р.
місце складання

за пред'явленим

«__» _____ 2011 р. ми заплатимо проти цього векселя _____
найменування того

АТ «Дельфін»

кому або за наказом кого платіж повинен бути здійснений

грн. п'ятдесят тисяч коп. 00
валюта сума прописом

Підлягає сплаті в м. Харкові
Торговельний центр «Караван» ПП
місце платежу
р/р 2465891231590
найменування банківської установи
МФО 652456 ЗКПО 28605312

ДП «Фаберлік-Україна»
м. Харків
вул. Сумська, 4
Директор
Головний бухгалтер
Назва, підпис і точна адреса
векселедавця

Рис. 4.2 – Простий вексель

Переказний вексель (тратта) – це письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платникові (трасату), про сплату зазначеної у векселі суми коштів третій особі – першому держателю векселя (ремітенту).

Якщо в документі відсутній хоча б один із реквізитів, зазначених вище, то ані простий, ані переказний (рис. 4.3) вексель не мають сили, за винятком таких випадків:

1) вексель, у якому не вказане місце складання, визнається підписаним у місці, зазначеному поруч з найменуванням векселедавця;

2) вексель, термін платежу за яким не вказано, розглядається як належний до оплати за пред'явленням.

Переказний вексель нині фактично став найпоширенішим посередником у кредиті та найважливішим комерційним документом. Порівняно з ним прості векселі й векселі під вартість товару відіграли лише локальну роль. Уже в середині XIX століття практично на всіх ринках Європи переказні векселі мали перевагу навіть над готівкою, тому що приносили прибуткові відсотки. А трансферти, індосаменти, дисконт зробили вексель «мандрівником» з одного ринку на інший, від одного товаровиробника до іншого.

Видавати переказні та прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

ПЕРЕКАЗНИЙ ВЕКСЕЛЬ № 123654987	
<u>грн</u> _____ <u>50 000,00</u>	
<i>валюта платежу</i>	<i>сума цифрами</i>
<u>м. Харків</u>	<u>21 листопада 2011 р.</u>
<i>місце складання</i>	<i>місце складання</i>
за пред'явленим	
«__» _____ 2011 р. ми заплатимо проти цього векселя _____	
	<i>найменування того</i>
<u>АТ «Дельфін»</u>	
<i>кому або за наказом кого платіж повинен бути здійснений</i>	
<u>грн.</u> _____ <u>п'ятдесят тисяч</u> <u>коп. 00</u>	
<i>валюта</i>	<i>сума прописом</i>
Платник _____	

<i>точна адреса</i>	
Підлягає сплаті в <u>м. Харкові</u> _____ <i>місце платежу</i> _____ <i>найменування банківської установи</i>	
<i>Назва, підпис і точна адреса векселедавця</i>	

Рис. 4.3 – Переказний вексель

Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі залишає в компетенції національного законодавства відображення специфічних аспектів вексельного обігу в тій чи іншій країні. Особливості обігу векселів в Україні визначає Закон «Про обіг векселів в Україні» від 05. 04. 2001 року. У ньому, зокрема, визначено:

1. Векселі складаються в документарній формі на спеціальних бланках із відповідним ступенем захисту від підробки і не можуть переводитися в бездокументарну форму (знерухомлені).

2. Вексель, який видається на території України й місце платежу за яким також знаходиться на території України, складається державною мовою. Найменування трасанта або векселедавця, інших зобов'язаних за векселем осіб заповнюється тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їхніх установчих документах. Векселедавець зобов'язаний вести реєстр виданих векселів. Сума векселя, виражена в іноземній валюті, на території України може бути сплачена в національній валюті України за курсом національного банку України на день настання строку платежу чи в іноземній валюті з дотриманням вимог валютного законодавства України.

Зародження обігу переказного векселя об'єктивно відбиває більш високий рівень ринкових відносин. Це пов'язано з тим, що як і колись, так і тепер комерсанти погоджувалися на випуску простого векселя лише вимушено, у виключних випадках, тому що кожен з них фактично завжди мав уже надані кредити іншим своїм партнерам, на ім'я яких і можна виписати переказний вексель. Тому об'єктивно з розширенням і розвитком ринкових відносин коло обігу простих векселів звужувалося.

Водночас зростає масштаб обігу переказних векселів.

Переказний вексель (англ. bill exchange) – це комерційний вексель, яким кредитор (трасант) доручає своєму дебіторові (трасату) сплатити певну суму в установленій термін певній особі (бенефіціарові). Він є документом, за яким на прохання трасанта оплату здійснює не векселедавець, а інша особа. Переказний

вексель – наказ боржнику сплатити в зазначений термін указану в ньому суму третій особі (ремітенту), тобто ним переказується сплата.

У торговому обороті переказні векселі випускаються продавцем на покупця на користь свого банку, у якого він отримує кредит, необхідний для фінансування угоди. Переказний вексель може виставлятися також за особистим наказом трасанта (векселетримача). У цьому випадку трасант і ремітент (перший тримач векселя) є однією особою.

Через індосамент (перехід прав за документом від однієї особи до іншої) й акцепт, що гарантують оплату у визначений термін, вексель набув статусу, оборотності, тобто став засобом перетворення комерційного кредиту та готівку.

Переказний вексель може підлягати сплаті у місці проживання третьої особи, тобто в тому місці, де проживає платник або ж у якомусь іншому місці. Якщо платіж за векселем надходить достроково, то платникові повертається відповідна сума дисконту за ті дні, які залишилися до терміну погашення (переважно не менше ніж за 7 –10 днів), але виходячи зі ставки банківського відсотка, який сплачується за вклади до запитання. Якщо оплата надійшла після терміну платежу, то платник зверх вексельної суми сплачує векселедержателю за прострочені дні, а також відшкодовує витрати, пов'язані з опротестуванням, надсиланням повідомлень та ін.

Простий і переказний векселі мають багато спільних ознак. Переказний вексель має дві особливості: по-перше, він не визначає платника та висвітлює пропозицію сплатити певну суму тією особою, яка згідно з індосаментом (перехід прав) виявилася останньою в ланцюгу платіжників, яких обслуговував даний переказний вексель; по-друге, не вказує платника, яким є той боржник, який виписав простий вексель.

За чинним законодавством України переказний вексель може видаватися у кількох тотожних примірниках, які обов'язково нумеруються в самому документі, бо інакше кожен із них міг би розглядатися як окремий переказний вексель. Якщо ж у векселі не вказано, що він виданий одним примірником, то векселедержатель може вимагати видачі йому їх за його ж рахунок.

Векселі застосовуються у випадках, коли необхідно провести відстрочення платежу або коли є потреба оперативно провести фінансову операцію. У торговельних операціях часто переказний вексель виписує продавець – клієнт певного банку, у якому взято кредит для здійснення операції, – (трасант) на покупця-контрагента (трасат) на користь банку – кредитора (ремітент).

Будь-який переказний вексель може передаватися шляхом індосаменту, тобто передавального напису на векселі. Індосамент має бути простим і нічим не зумовленим. Індосамент має бути написаний на переказному векселі або на приєднаному до нього аркуші та підписаний особою, що володіє векселем на підставі індосаменту, – індосаментом. Особа, у якій знаходиться переказний вексель, вважається законним векселедержателем.

Переказний вексель може до настання терміну платежу пред'являтися векселедержателем для акцепту платнику за місцем його проживання. Акцепт – це згода платника на оплату Переказного векселя.

Платіж за переказним векселем може забезпечувати повністю або в частині вексельної суми через аваль. Аваль – це вексельне доручення, яке гарантує оплату векселя. Для авалю достатньо лише підпису, поставленого авалістом на лицьовому боці переказного векселя. В авалі повинно бути вказано, за кого він виданий. У разі відсутності такої вказівки він вважається виданим за векселедавця.

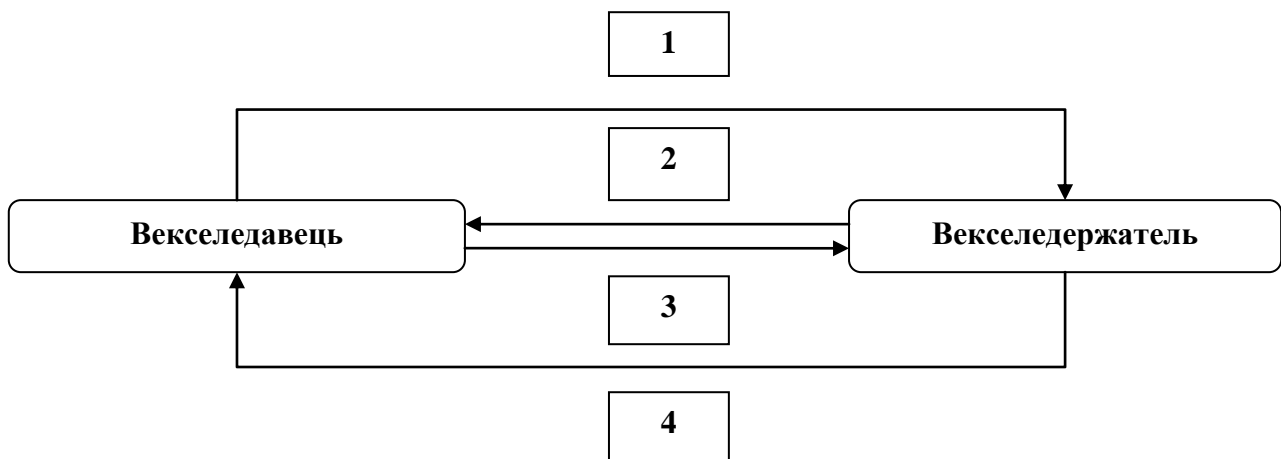
Негативна якість переказних векселів: використання підприємствами, які мають податкову заборгованість, використання переказних векселів для розрахунків із постачальниками матеріальних цінностей дає змогу підприємствам, як і при звичайному бартері, ухилятися від сплати зарахованих податків і зборів.

При плануванні операцій із продажу товарів, розрахунки за які проводяться шляхом видачі простого векселя, слід урахувати вимоги Закону України «Про обіг векселів в Україні» № 2374-III від 05.04.2001 р. Статтею 4 цього Закону передбачено, що видавати переказні та прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи,

надані послуги, тобто вексель можна видавати лише за фактично придбані товари. Законом України «Про податок на додану вартість» № 168/97 від 03. 04. 97 р., п. 4.8 встановлено, що векселі, отримані, але не оплачені платником податку, або видані, але не оплачені платником податку, не змінюють суми податкових зобов'язань або податкового кредиту, не залежно від видів операцій, за якими такі векселі використовуються. Тобто, вексель, яким покупець розраховується за придбані товари, не обкладається податком на додану вартість.

Обіг простого і переказного векселів та форми, у яких може виступати вексель, наведено на рис. 4.4 і рис. 4.5.

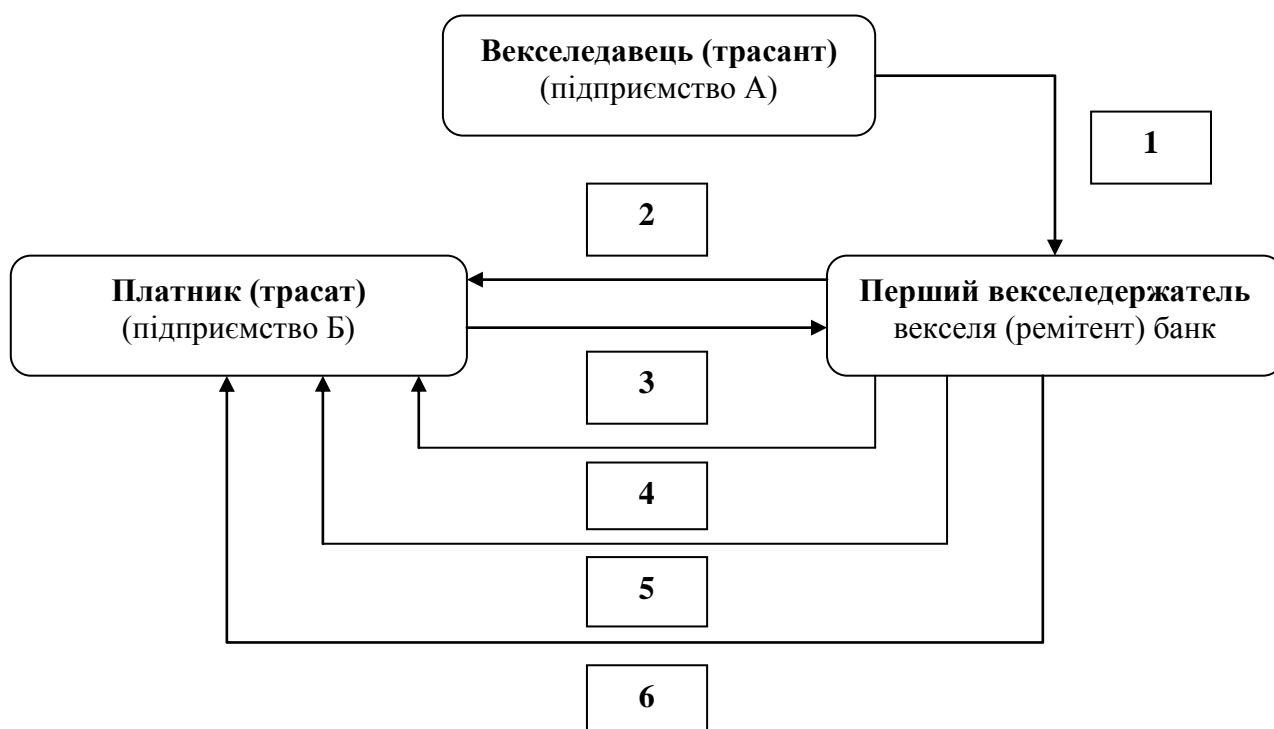
Схема обігу простого векселя (соло-вексель)

- 1 – видача векселя;
- 2 – пред'явлення векселя до сплати;
- 3 – погашення векселя;
- 4 – вручення погашення векселя з розпискою про отримання платежу.

Рис. 4.4 – Обіг простого векселя

Схема обігу переказного векселя (тратта)

- 1 – видача векселя;
- 2 – пред'явлення векселя до акцепту (презентація);
- 3 – підтвердження акцепту;
- 4 – пред'явлення векселя до сплати;
- 5 – погашення векселя (оплата);
- 6 – вручення погашеного векселя з розпискою про отримання платежу.

Рис. 4.5 – Обіг Переказного векселя

Форми, у яких може виступати вексель – товар, цінні папери, форма розрахунку.

Емісія будь-якого векселя має в основі товарну операцію. Тобто вексель імітується як боргове зобов'язання, а потім може надійти в обіг як цінний папір.

4.4 Особливості купівлі та продажу векселів

Купівля векселів полягає в їхній оплаті, здебільшого частковою, до закінчення терміну векселя з тією метою, щоб, одержавши за векселем борг повністю, після настання терміну платежу різницю зарахувати на прибуток підприємства.

Продаж векселів полягає в одержанні грошових коштів за вексель до закінчення терміну його оплати. Різниця між ціною векселя й одержаною за нього сумою становить збиток підприємства.

Оперативний контроль за оплатою одержаних і виданих векселів рекомендується вести за допомогою картотеки, упорядкованої за термінами погашення заборгованості.

Бланки векселів зберігаються й обліковуються підприємствами аналогічно Порядку, викладеному в п. 7.3 Закону України № 2181-III від 21. 12. 2000 р.

Для обліку руху бланків векселів використовується позабалансовий рахунок 08 «Бланки суворого обліку».

Слід зазначити, що внутрішнього вексельного обігу до останнього часу в Україні не існувало. Тільки 17 червня 1992 року Верховною Радою України було прийнято постанову «Про застосування векселів у господарському обігу України». Згідно з Постановою Верховної Ради України Національний банк листом № 22001/85 від 25 лютого 1993 р. увів у дію Положення про переказний і простий векселі, затверджене ще Постановою колишнього Центрального виконавчого Комітету та Ради народних комісарів СРСР № 10/1341 від 7 серпня 1937 року, а також Порядок проведення банками операцій з векселями. Крім того, Національним банком було введено в дію Положення про порядок забезпечення підприємств бланками простих і переказних векселів, а Міністерством фінансів розроблено для підприємств Порядок бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних із обігом вексельним.

У подальшому з метою забезпечення умов для подолання платіжної кризи, збільшення сфери обігу векселів у господарському обігу України Кабінетом Міністрів і Національним банком України (спільна Постанова № 379 від 31 травня 1995р.) було прийняте рішення (для виконання Указу Президента України «Про

випуск і обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності України» № 530 від 14 вересня 1994 р.) про проведення на беземісійній основі заліку взаємної заборгованості підприємств та організацій всіх форм власності з подальшим оформленням простроченої заборгованості на користь кредитора. При цьому суб'єкти підприємницької діяльності звільнялися від сплати державного мита за вексельні бланки.

Указом Президента України № 658 від 28 липня 1995 р. знято обмеження на суму одного векселя (раніше воно становило 1 млн крб., тобто 10 грн) і надано право суб'єктам підприємницької діяльності визначати цю суму самостійно.

Хоча світовий досвід підтверджує перевагу вексельної форми розрахунків, в Україні векселі ще не посіли відповідного місця у платіжній системі.

4.5 Рахунки, призначені для обліку вексельних операцій

У табл. 4.1 наведено рахунки (субрахунки), призначені для обліку вексельних операцій.

Таблиця 4.1 – Рахунки, призначені для обліку вексельних операцій

Шифр (№) субрахунку	Назва субрахунку	Призначення субрахунку
1	2	3
162	«Довгострокові векселі одержані»	для обліку векселів, одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості
341	«Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»	для обліку заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, забезпеченими векселями
342	«Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»	для обліку заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, забезпеченими векселями
352	«Інші поточні фінансові інвестиції»	для обліку наявності й руху поточних фінансових інвестицій
373	«Розрахунки за нарахованими доходами»	для обліку нарахованих відсотків, що підлягають отриманню
511	«Довгострокові векселі, видані в національній валюті»	для обліку розрахунків із постачальниками, підрядниками й ін. кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за ін. операції, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями і не є поточним зобов'язанням

1	2	3
512	«Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті»	для обліку розрахунків із постачальниками, підрядниками й іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги і за інші операції, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями і не є поточним зобов'язанням
611	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті	для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових при настанні терміну погашення протягом 12 місяців з дати балансу
612	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті	для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових при настанні терміну погашення протягом 12 місяців із дати балансу
621	Короткострокові векселі, видані в національній валюті	для обліку заборгованості постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за отримані сировину, матеріали, товари, виконані роботи та послуги
622	Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті	для обліку заборгованості постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за отримані сировину, матеріали, товари, виконані роботи та послуги
684	Розрахунки за нарахованими відсотками	для обліку нарахованих відсотків, що підлягають сплаті

4.6 Облік векселів

Заборгованість за розрахунками з покупцями, замовниками й іншими дебіторами, забезпечену одержаними векселями, обліковується підприємством на рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані». Аналітичний облік одержаних векселів ведуться за кожним одержаним векселем.

Сума заборгованості за векселем продовжує враховуватися як дебетове сальдо на рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані». У випадках, коли неможливо одержати заборгованість за векселем у зазначений на ньому термін, банк може пред'явити видану суму для погашення з поточного рахунка в банку векселедержателя.

Облік векселів наведений у табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – Облік зобов'язань за векселями

№ пор	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
<i>Придбання та використання бланків векселів</i>			
1.	Придбання бланків векселів і включення до складу витрат від операційної діяльності (без ПДВ)	209	631
2.	На суму ПДВ відображено податковий кредит	641	631
3.	Нараховане державне мито	949	642
4.	Сплачено державне мито	642	311
5.	Оплачені бланки векселів комерційному банку (із ПДВ)	631	311
6.	Оприбутковані вексельні бланки	08	-
7.	Використані бланки векселів	-	08
8.	Віднесено витрати на фінансові результати	793	949
<i>Облік операцій із простими векселями в підприємства-постачальника (векселедержувача)</i>			
1.	Відвантажена продукція, товари (із ПДВ)	361	701, 702
2.	Податкове зобов'язання з ПДВ	701, 702	641
3.	Списується собівартість продукції (товарів)	901, 902	26, 28
4.	Одержані векселі від підприємства-покупця в забезпечення його заборгованості	341	361
5.	Нараховано відсотки при продажу векселя до оплати	373	732
6.	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ на суму відсотків	732	642
7.	Погашено вексель та отримано кошти від підприємства-покупця при настанні строку платежу за векселем	311	341
8.	Сплачено відсотки, нараховані за векселем векселедавцем	373	311
9.	Операційні витрати зараховано на фінансові результати	791	901
10.	Одержані доходи списуються на фінансові результати підприємства	701, 702	791
<i>Облік операцій із простим векселем в підприємства-покупця (векселедавця)</i>			
1.	Отримано матеріали, товари (без ПДВ) від підприємства-продавця	201, 28	631
2.	Нараховано податковий кредит з ПДВ на вартість отриманої сировини	641	631
3.	Видано вексель підприємством-покупцем підприємству-постачальнику	631	621
4.	Нараховано відсотки за векселем (без ПДВ)	949	621
5.	Нараховано податковий кредит з ПДВ на суму відсотків	641	621
6.	Оплата векселя грошовими коштами (погашено вексельну заборгованість при настанні терміну платежу)	621	311
7.	Оплата відсотків, нарахованих за векселем	373	311
8.	Списана сума нарахованих відсотків за векселем	793	949
9.	Одержано вексель за відвантажену продукцію	34	719
10.	Відображено продаж векселів	31	34
11.	Різниця між ціною векселя й одержаною за нього сумою (збиток)	719	34

1	2	3	4
<i>Розрахунки грошовими коштами переказного векселя (у підприємства-платника)</i>			
1.	Оплата вартості переказного векселя грошовими коштами	631	311
2.	Одержано переказний вексель	351	631
3.	Продано переказний вексель	361	733
4.	Списується вартість векселя	949	351
5.	Оплата векселя грошовими коштами	311	361
6.	Списуються витрати на фінансові результати	792	949
7.	Списуються одержані доходи на фінансові результати	733	792
<i>Бартерні розрахунки. Обмін товару на переказаний вексель</i>			
1.	Відвантажено товар (вартість з ПДВ)	361	702
2.	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	702	641
3.	Списується вартість відвантаженого товару	902	28
4.	Одержано переказний вексель (без ПДВ)	351	361
5.	Одночасно відображено суму податкового кредиту з ПДВ за векселем	641	361
6.	Списуються витрати на фінансовий результат	791	902
7.	Списуються одержані доходи на фінансові результати	702	791
<i>Обмін векселя на товар</i>			
1.	Відпущено вексель (ПДВ у складі ціни)	361	702
2.	Податкові зобов'язання з ПДВ	702	641
3.	Списується вартість реалізованого векселя	949	361
4.	Одержано товар (без ПДВ)	28	361
5.	Відображено суму ПДВ (податковий кредит)	641	361
6.	Списуються витрати на зменшення фінансових результатів	791	949
7.	Списуються доходи на фінансові результати	702	791
<i>Придбання векселя в обмін на товар</i>			
1.	Придбано вексель в обмін на товар (бартер) без ПДВ	351	361
2.	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	643	641
3.	Відвантажено товари	361	719
4.	Списана сума ПДВ на зменшення доходу	719	643
5.	Списана собівартість реалізованих товарів вітчизняному покупцеві	902	28
6.	Списана собівартість реалізованих товарів на фінансові результати	791	902
7.	Списані доходи на фінансові результати	719	791
<i>Видача векселів у забезпечення інших операцій</i>			
1.	Фактична собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених господарським товариством у його учасників	45	62
2.	Погашення поточної заборгованості, її списання	61	62
3.	Погашення заборгованості забезпеченої виданими векселями	62	31
4.	Передача виданого векселя на користь векселедавця або платника для оплати за відвантаженою продукцією списується в бухгалтерському обліку сторін заборгованість за векселями	63, 65, 84	62

1	2	3	4
<i>Погашення векселя за вартістю, нижчою від номіналу</i>			
1.	Погашена вартість векселя, нижча за номінальну	621	311
2.	Різницю, що виникла при погашенні векселя, включено до складу доходу	621	746
3.	Одержаний дохід від погашення векселя включено до фінансового результату підприємства	746	793

Запитання для самоконтролю за темою 4

1. Назвіть нормативно-правові акти, що регулюють облік векселів.
2. Подайте визначення терміна «вексель».
3. Назвіть функції векселя.
4. Наведіть види векселів.
5. Визначте поняття «простий вексель».
6. Дайте визначення терміна «переказний вексель».
7. Які рахунки (субрахунки) призначені для обліку векселів?

ТЕМА 5. ОБЛІК ОЩАДНИХ СЕРТИФІКАТІВ

План викладення матеріалу

- 5.1 Сутність ощадних сертифікатів.
- 5.2 Іменні сертифікати, їх особливості.
- 5.3 Облік операцій із ощадними сертифікатами.

Ключові поняття: ощадний сертифікат, іменні сертифікати, сертифікат на пред'явника, номінальна вартість, облік.

5.1 Сутність ощадних сертифікатів

Ощадний (депозитний) сертифікат – це цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного в банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання із закінченням встановленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Відповідно до зазначених правових актів ощадні (депозитні) сертифікати розміщуються на певний строк (під відсотки, передбачені умовами їх розміщення). При цьому іменні ощадні (депозитні) сертифікати розміщуються у бездокументарній формі, а на пред'явника – у документарній. Ощадні (депозитні) сертифікати можуть випускатися процентними, купонними або безкупонними. Ощадні (депозитні) сертифікати можуть номінуватися як національною валютою, так й іноземною. Не дозволяється випуск і розміщення банками ощадних (депозитних) сертифікатів, номінованих у банківських металах.

Ощадні сертифікати видаються банком під визначений договором відсоток на визначений термін або за вимогою.

При *придбанні* ощадного сертифіката власник одержує право на:

- дохід від погашення сертифіката за надання коштів банку;
- повернення вкладених коштів після закінчення терміну позики;

- дострокове повернення вкладених грошових коштів, якщо це обумовлено при видачі сертифіката;
- передачу сертифіката іншій особі, якщо сертифікат виданий на пред'явника.

Ощадними (депозитними) сертифікатами на пред'явника, номінованими як у національній, так і в іноземній валюті, оформлюються лише вклади (депозити) на строк більше 30 днів. Розміщуючи ощадні (депозитні) сертифікати, банки зобов'язані залучати лише ту валюту, у якій номіновані ощадні (депозитні) сертифікати. Строк обігу ощадних (депозитних) сертифікатів установлюється від дати видачі сертифіката безпосередньо вкладнику (власнику сертифіката) до дати, із якої власник сертифіката отримав право вимоги вкладу (депозиту).

Розміщення та погашення ощадних (депозитних) сертифікатів здійснюється лише банком-емітентом. До погашення приймаються тільки оригінали ощадних (депозитних) сертифікатів.

Ощадний (депозитний) сертифікат, виписаний на користь юридичної особи, отримує в банку керівник підприємства або уповноважена на це особа. Сертифікат, виписаний на користь фізичної особи, отримує особа, яка внесла грошові кошти на вклад (депозит), або інша уповноважена на це особа згідно із законодавством України.

5.2 Іменні сертифікати, їх особливості

Особливості правового режиму ощадних (депозитних) сертифікатів визначаються Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 1202-12 від 18.06.91 р. та Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій із юридичними і фізичними особами, затвердженим постановою Правління національного банку України № 516 від 3 грудня 2003 р.

Видаються ощадні сертифікати як іменні, так і на пред'явника.

Іменні сертифікати обороненню не підлягають, а їх продаж (відчуження іншим способом) є недійсним. За умови, якщо тримач сертифіката вимагає повернення депонованих коштів за терміновим сертифікатом раніше зумовленого терміну, йому сплачується зменшений відсоток, рівень якого визначається на договірній основі при внесенні депозиту.

Ощадні (депозитні) сертифікати мають містити реквізити, визначені законодавством України:

- найменування цінного папера – «сертифікат»;
- найменування кредитної установи, що випустила сертифікат, її місцезнаходження;
- порядковий номер;
- дату випуску;
- суму депозиту;
- термін вилучення вкладу (для термінових сертифікатів);
- найменування власника (для іменних сертифікатів), який вніс депозит і є держателем сертифіката;
- підпис керівника банку або іншої вповноваженої особи.

Ощадні сертифікати банку, призначені для зберігання грошових коштів населення, можуть вільно продаватися і прийматися до сплати. Сертифікат іменний за бажанням власника може обмінюватися на сертифікат «на пред'явника». Якщо власник сертифіката достроково пред'явить його до сплати ощадному банку, йому сплачуються номінальна вартість сертифіката й нараховані за зменшеною ставкою відсотки за фактичну кількість повних років володіння сертифікатом.

Іменні ощадні (депозитні) сертифікати можуть мати корінці (додаток). За умови випуску іменного ощадного (депозитного) сертифіката банк заповнює всі реквізити корінця сертифіката, який підписується вкладником або уповноваженою ним особою, відривається від сертифіката, обліковується і зберігається в банку в окремій картотеці. Якщо до бланка сертифіката корінець не передбачений, то банк веде реєстраційний журнал випущених іменних

ощадних (депозитних) сертифікатів, до якого включаються реквізити, що відповідають передбаченим для корінця. Реєстраційний журнал може містити й інші потрібні банку реквізити.

Виплата доходу за ощадними (депозитними) сертифікатами здійснюється шляхом пред'явлення їх для сплати в банк, що розмістив ці сертифікати. У разі дострокового пред'явлення ощадного (депозитного) сертифіката на пред'явника, номінованого як у національній, так і в іноземній валюті, до погашення грошові кошти зараховуються банком на поточний рахунок вкладника, відкритий у цьому банку, і можуть бути видані або перераховані за розпорядженням вкладника на інший рахунок не раніше ніж через п'ять робочих днів після їх зарахування.

Банк перевіряє справжність ощадного (депозитного) сертифіката і його відповідність записам на корінці або в реєстраційному журналі. Якщо дані збігаються, то в реєстраційному журналі власників сертифікатів робиться позначка про погашення (для іменного ощадного (депозитного) сертифіката). Після цього на підставі заяви власника ощадного (депозитного) сертифіката, у якій обов'язково мають зазначатися дані про документ, що згідно з законодавством України посвідчує особу (назва, серія та номер документа, дата видачі, повна назва органу, що видав документ), грошові кошти перераховуються на зазначений у заяві рахунок або видаються готівкою фізичним особам, також здійснюється погашення сертифіката.

Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для юридичних осіб здійснюються лише в безготівковій формі. Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для фізичних осіб здійснюються як у готівковій, так і в безготівковій формі. Власник строкового сертифіката має право достроково пред'явити його в банк до сплати. У випадку дострокового пред'явлення до сплати ощадного (депозитного) сертифіката банк виплачує суму вкладу та відсотки за вкладами на вимогу, якщо умовами випуску сертифіката не передбачений інший розмір відсотків.

5.3 Облік операцій із ощадними сертифікатами

Облік операцій із випуску, погашення та сплати процентів за ощадними (депозитними) сертифікатами здійснюється відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань бухгалтерського обліку.

Облік ощадних сертифікатів, придбаних підприємством у банку, ведуть на рахунку 313 «Інші рахунки в банку в національній валюті» та 314 «Інші рахунки в банку в іноземній валюті». Аналітичний облік ведеться за банками, що видали ощадні сертифікати, а для термінових сертифікатів – і за термінами їх вилучення.

Кореспонденція рахунків з обліку операцій із ощадними сертифікатами наведена в табл. 5.1 і табл. 5.2.

Таблиця 5.1 – Облік операцій із ощадними сертифікатами

№ пор.	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Оплата придбаного депозитного сертифіката на суму 20000 грн на 3 міс. під 30 % річних	351	311
2.	Нараховані відсотки на ощадні сертифікати (20000 грн * 3 міс./12 міс.* 30 % = 1500 грн)	373	732
3.	Погашена вартість ощадного сертифіката в сумі 20000 грн	311	351
4.	Одержані нараховані відсотки на ощадні сертифікати в сумі 1500 грн	311	373

Таблиця 5.2 – Облік операцій з ощадними сертифікатами

№ пор.	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Оплата придбаного ощадного сертифіката на суму 10000 грн на 3 місяці під 20 % річних	351	301, 311
2.	Нараховані відсотки на ощадний сертифікат: (10000 грн * 3 міс. / 12 міс. * 20 % = 500 грн)	373	732
3.	Одержані нараховані (знижені у зв'язку з погашенням сертифіката через місяць) відсотки на ощадний сертифікат: (10000 грн * 1 міс. /12 міс. * 20 % = 166,67 грн)	311	373
4.	Погашена вартість ощадного сертифіката у сумі 10000 грн	311	351
5.	Списані суми нарахованих, але недоамортизованих відсотків на ощадний сертифікат – 333,33 грн	944	373

1	2	3	4
6.	Списані нараховані відсотки на фінансові результати в сумі 500 грн	732	792
7.	Списана на фінансовий результат сума нарахованих, але недоодержаних відсотків за ощадними сертифікатами – 333,33 грн	792	944
8.	Визначено фінансовий результат від операцій із ощадним сертифікатом –166,67 грн	792	441

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 539-XIV від 23.03.1999 р. змінено порядок оподаткування прибутковим податком відсоткових доходів громадян від ощадних сертифікатів: доходи від іменних сертифікатів звільняються від оподаткування, а доходи від неіменних сертифікатів підлягають оподаткуванню (до 02.06.1999 р. таке розмежування доходів не застосовувалося: доходи, отримані від володіння будь-якими видами ощадних сертифікатів, не включались до оподатковуваного доходу громадянина).

Із доходів від неіменних сертифікатів утримується прибутковий податок у джерела виплати в розмірі 20 %, про що банк, який емітував зазначений ощадний сертифікат, повідомляє податкові органи за формою № 2 та 8-ДР. Якщо такі доходи одержує працівник за місцем основної роботи, то ці доходи повинні включатися до сукупного доходу, і прибутковий податок розраховуватиметься відповідно до такої загальної суми за ставками прогресивного оподаткування доходів громадян. Згідно зі ст. 8 Декрету КМУ «Про прибутковий податок з громадян» № 13-92 від 26.12.1992 р. до доходів за основним місцем роботи належать виплати отримані, а не нараховані.

Запитання для самоконтролю за темою 5

1. Дайте визначення терміна «ощадний сертифікат».
2. Назвіть нормативно-правові акти, які регламентують особливості іменних сертифікатів.
3. Наведіть реквізити, які містять ощадні сертифікати.
4. На яких рахунках ведеться облік ощадних сертифікатів?

ТЕМА 6. ОБЛІК КАЗНАЧЕЙСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

План викладення матеріалу

- 6.1 Види казначейських зобов'язань.
- 6.2 Використання векселів Державного казначейства.
- 6.3 Облік операцій із казначейськими векселями.

Ключові поняття: казначейські зобов'язання, короткострокові зобов'язання, середньострокові зобов'язання, довгострокові зобов'язання, облік.

6.1 Види казначейських зобов'язань

Казначейське зобов'язання – державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право отримати грошовий дохід і погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України.

Випускаються наступні види казначейських зобов'язань:

- а) короткострокові – до 1 року;
- б) середньострокові – від 1 року до 5 років;
- в) довгострокові – від 5 років до 25 років.

Короткострокові й середньострокові казначейські зобов'язання випускаються Міністерством фінансів України, довгострокові – Кабінетом Міністрів України.

Короткострокові казначейські зобов'язання випускаються Міністерством фінансів строком на 3, 6 і 12 місяців на пред'явника. Ці зобов'язання не мають купонів і погашаються шляхом викупу, уключаючи сплату нарахованих за ними відсотків.

Середньострокові казначейські зобов'язання випускаються Міністерством фінансів терміном від 1 до 5 років і не мають купонів.

Порядок визначення продажної вартості середньострокових казначейських зобов'язань визначається Міністерством фінансів виходячи з часу їх придбання. Погашення середньострокових казначейських зобов'язань здійснюється щороку на підставі тиражів, що провадяться Міністерством фінансів України. Доходи тримачам середньострокових казначейських зобов'язань сплачуються шляхом нарахування процентів до номіналу без щорічних виплат при їх викупі залежно від терміну, що минув від випуску зобов'язань до його погашення. Довгострокові казначейські зобов'язання випускаються державою на термін від 5 до 25 років на пред'явника. Випуск довгострокових казначейських зобов'язань здійснюється у тому ж порядку, що й випуск середньострокових казначейських зобов'язань. Дохід за казначейськими зобов'язаннями починають сплачувати в наступному році після року придбання. Виплата доходу за казначейськими зобов'язаннями здійснюється щороку за купонами або при погашенні зобов'язань шляхом нарахування процентів до номіналу без щорічних виплат. За казначейськими зобов'язаннями, які вийшли в тираж погашення, сплачується номінальна вартість, аналогічно сплачуються непогашені купони минулих років, включаючи купони того року, у якому зобов'язання підлягає викупу. Якщо тримач казначейського зобов'язання, що вийшло в тираж погашення, не пред'явив його до сплати, він зберігає право на одержання доходу за купонами до закінчення терміну дії. Але після закінчення цього терміну казначейські зобов'язання втрачають силу та сплаті не підлягають.

6.2 Використання векселів Державного казначейства

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання векселів Державного казначейства» № 689 від 27 червня 1996 р. затверджено випуск векселів Державного казначейства (далі – казначейські

векселі) номіналами 500 млн. і 1 млрд. карбованців (5 і 10 тис. гривень) для використання векселедержателями з метою:

- *погашення кредиторської заборгованості* за згодою відповідних кредиторів. Розрахунки казначейськими векселями здійснюються за вексельними сумами;
- *продажу юридичним особам*, які є резидентами відповідно до чинного законодавства України;
- *застави з забезпечення зобов'язань* перед резидентами відповідно до чинного законодавства України про заставу;
- *зарахування у сплату податків* до Державного бюджету України за бажанням векселедержателя.

На підприємства, які одержують дотації з бюджету, операції з продажу й застави казначейських векселів не поширюються. Казначейські векселі, не пред'явлені до погашення в установлений термін, утрачають силу та сплаті не підлягають. Векселедавцем і платником за казначейськими векселями виступає Головне управління Державного казначейства України. Відсотки на вексельну суму не нараховуються.

6.3 Облік операцій із казначейськими векселями

Аналітичний облік казначейських векселів ведеться за термінами погашення векселів і способами їх одержання.

У табл. 6.1 відображені операції з казначейськими векселями.

Таблиця 6.1 – Облік казначейських векселів

№ пор.	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Одержані від міністерств, відомств та інших головних розпорядників державних коштів казначейські векселі, перший векселедержатель відображає за вексельною сумою	34	46
2.	Передавання казначейських векселів для погашення кредиторської заборгованості за вексельною сумою	63	34

1	2	3	4
3.	Зарахування казначейських векселів для сплати податків до Державного бюджету України або виписка банку про надходження коштів на рахунок в банку підприємства на вексельну суму (здійснюється на підставі заяви підприємства-векселедержателя й письмового повідомлення)	641 311	34 34
4.	Водночас відображається кореспонденція рахунків, перший векселедержатель у тому ж звітному періоді, у якому казначейський вексель прийнятий до погашення заборгованості за платежами до Державного бюджету України	48	42*
5.	Одержання за згодою казначейського векселя від векселедержателя в погашення дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією, товари, інше майно, виконані роботи та надані послуги на вексельну суму (підприємства, які виручку від реалізації продукції (робіт, послуг) визначають за методом нарахування)	34	36
6.	Після надходження коштів за казначейський вексель, зарахування у сплату податків до Державного бюджету України або передачі його в погашення кредиторської заборгованості за згодою відповідних кредиторів	311 63	34 71
7.	Відображено придбання за договором купівлі-продажу казначейських векселів	34	36

*на суму в зв'язку з державним регулюванням цін і тарифів

Використання казначейських векселів для застави з метою забезпечення обов'язків перед резидентами реєструється у Книзі записів за формою в порядку, затвердженому постановою КМУ № 14 від 12 січня 1993 року, і відображається в обліку на позабалансовому рахунку за вексельною сумою 05 «Гарантії та забезпечення надані», із якого вексельна сума списується у випадку припинення права застави. Заставотримачі такі зобов'язання відображають на субрахунку 06 «Гарантії та забезпечення отримані».

Таблиця 6.2 – Облік казначейських векселів

№ пор.	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Відображена одержана сума за вексель у заставодавця (якщо казначейський вексель є предметом застави й переходить згідно з законодавством від заставодавця)	62	71

1	2	3	4
2.	Відображена вексельна сума цього казначейського зобов'язання	94	34
3.	Перевищення вексельної суми над одержаною за векселем, що є предметом застави, зараховується до прибутку від реалізації інших цінностей, зворотний результат списується записом	48	71
4.	Казначейські векселі, не пред'явлені до погашення в установленний термін, списуються записом	а) 94; б) 45; в) 94.	34

а) дебет рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» відображає за вексельною сумою казначейського векселя, одержаного в погашення дебіторської заборгованості (в останнього векселетримача);

б) дебет рахунку 45 «Вилучений капітал» відображає суму прибутку, утвореного при придбанні за договором купівлі–продажу, що втратив суму казначейського векселя;

в) дебет рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» – на різницю між вексельною сумою, що втратила силу казначейського векселя, і сумою прибутку, одержаного при його придбанні.

Передача і продаж казначейських векселів оформлюються векселедержателем реєстром у двох примірниках, один із яких з підписами керівника, головного бухгалтера й печаткою векселетримача видається одержуючій стороні, а другий – із підписами керівника, головного бухгалтера і печаткою підприємства, яке одержало вексель, залишається в попереднього векселетримача. У реєстрі наводяться дані про номери та вексельну суму казначейських векселів.

Запитання для самоконтролю за темою 6

1. Дайте визначення терміна «казначейське зобов'язання».
2. Назвіть види казначейських зобов'язань.
3. Наведіть нормативно-правові документи, які регламентують використання векселів Державного казначейства.
4. Розкрийте мету використання казначейських векселів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Про цінні папери та фондовий ринок [Текст]: закон України від 23. 02. 2006 р. № 3480-IV.
2. Про цінні папери і фондову біржу [Текст]: закон України від 18. 06. 1991 р. «№ 1202-XII.
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів [Текст]: закон України від 30. 10. 1996 р. № 448/96-ВР (зі зм. і доп.)
4. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі [Текст]: закон України.
5. Про обіг векселів в Україні [Текст]: закон України від 05. 04. 2001 р. № 2374-III (зі зм. та доп., внесеними Законом України від 25. 12. 2002 р. № 364-IV).
6. Положення про державні комісії з цінних паперів і фондового ринку [Текст]: указ Президента України від 14. 02. 1997 р. № 142/97.
7. Про випуск і обіг векселів для покриття взаємної заборгованості об'єктів підприємницької діяльності України [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України (спільна) від 11. 09. 1994 р. № 530.
8. Про затвердження Порядку використання векселів Державного казначейства [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України від 27. 06. 95 р. № 689.
9. Положення про придбання, реалізацію та анулювання акціонерними товариствами власних акцій [Текст]: затверджене Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку від 19. 04. 2000 р. № 42.
10. Порядок видачі, обліку і погашення векселів [Текст]: затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 13 лютого 1996 р. № 26.

11. Порядок реєстрації випуску акцій і облігацій підприємств та інформації про їх випуск [Текст] : затверджене Міністерством фінансів України від 30. 09. 1991 р. № 04-305.
12. Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків [Текст] : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22. 11. 2001 р. № 338.
13. Економічна енциклопедія. Київ видавничий центр «Академія». 2000 рік. Том 1. Том 3.
14. Ткаченко, Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність [Текст] : підручник / Н. М. Ткаченко; – К.: Алетра, 2006. – 1080с. розділ 8 «Облік цінних паперів та зобов'язань» С.705-760 – ISBN 966-8533-30-5.
15. Димківський, А. Вексельна справа [Текст] : навч. посіб. / А. Димківський; – К.: Либідь, 2003. – 336 с.
16. Маслова, С. О. Фінансовий ринок [Текст] : навч. посіб. друге видання виправлене / С. О. Маслова, О. А. Опалов; – К.: Каравела, 2003. – 340 с.
17. Стеців, Л. П. Фінанси [Текст] : навч. посіб. / Л. П. Стеців, О. І. Копилюк; – К.: Знання, 2007 – 235 с. (С. 188 – 199).
18. Кравченко, Ю. Рынок ценных бумаг в вопросах и ответа [Текст] : учебное пособие – 2-е изд., перераб. и доп. / Ю. Кравченко; К.: Ника-Центр, 2005. – 536 с. – ISBN 966-521-329-6.
19. Васильев, А. В. Рынок ценных бумаг, акционерные общества. Антикризисное управление [Текст] : А. В. Васильев, Ю. С. Потемкин; Худож.-оформитель Ю. В. Лиля. – Харьков: Фолио, 2001. – 316 с. – ISBN 966-03-1533-3.
20. Селезнев, В.В. Основы рыночной экономики Украины [Текст] : учебное пособие. – 2-е изд., доп. и перераб. / В. В. Селезнёв; – К.: А.С.К., 2002. – 656 с. Глава 12 С. 392 – 427. – ISBN 966-539-377-4.
21. Губа, Є. Облік цінних паперів [Текст] : // Дебет Кредит № 22 від 30. 05. 2005 р.

ГЛОСАРІЙ

Андеррайтинг – розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торгівцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

Акцепт – це згода платника на сплату переказного векселя.

Акцепт вексельний – згода на сплату векселя, зафіксована відповідним написом акцептанта на векселі.

Акцепт на поставку – згода на довготермінову операцію з цінними паперами.

Аваль (фр. aval) – це вексельне доручення, яке гарантує оплату векселя.

Акція – це цінний папір без визначення строку обігу, який посвідчує внесення визначеного паю до Статутного фонду акціонерного товариства (компанії), дає право на участь в управлінні ним і на одержання частини прибутку у формі дивідендів, а також на участь у розподілі майна в разі ліквідації товариства (компанії).

Акція з варрантом – привілейована акція, до якої додано варрант (свідоцтво) на купівлю простої акції.

Акція активна – акція, котирування якої висвітлюється в щоденних газетах, що відображають ситуацію на фондовому ринку, і щодо яких відбувається найбільше біржових операцій із купівлі–продажу.

Акція в умовній консигнації – вид акцій, які ще не випущені, але вже котируються на біржі.

Акція дохідна – акція, дивідендна плата за якою перевищує середній рівень.

Акція захищена – акція, курс якої відносно стабільний під час економічного спаду.

Акція номінативна – акція, видана на ім'я певної особи і зареєстрована в книзі-реєстрі акцій компанії.

Авалювання векселя – оформлення авалю.

Анулювання цінних паперів – скасування емітентом прав на володіння цінними паперами з одночасним зменшенням статутного капіталу (таке зменшення здійснюється через анулювання цінних паперів, які є власністю емітента).

Авізо (ит. avviso – повідомлення) – офіційне повідомлення банку або банківський лист про виконання ним розрахункової операції (відправлення векселя, товарів, переказ грошей тощо), яке надсилається іншому банкові чи клієнту.

Авуари (фр. avoir – майно, надбання) – майно, активи, наявні гроші (у національній та іноземній валюті), чеки, векселі, акредитиви, інші цінні папери, а також золото та цінності, за рахунок яких здійснюються платежі, погашаються борги та зобов'язання їх платників, платіжний обіг між країнами.

Агресивні цінні папери – акції, облігації й інші цінні папери, курс яких може значно зрости відповідно до прогнозованої кон'юнктури фондового ринку і які купують з метою отримання значних прибутків.

Адендум – прикріплений до акції аркуш паперу, на якому під час передачі акції іншій особі розписується попередній тримач.

Адміністрація цінних паперів – сукупність проблем щодо управління цінними паперами, які вирішує відповідний підрозділ банку за дорученням клієнта.

Ажур – стан бухгалтерського обліку, зяякого рахункові записи робляться одразу ж після здійснення господарських операцій, а всі обліково-розрахункові роботи виконуються у встановлені терміни.

Аквізиція – придбання одним або кількома акціонерами всіх акцій підприємства, що рівнозначно придбанню цього підприємства.

Акціонерне товариство – основна форма організації великих і частини середніх підприємств, капітал яких формується від продажу акцій та інших цінних паперів.

Акціонерний капітал – капітал акціонерного товариства, що складається з багатьох індивідуальних капіталів, його зростання у процесі капіталізації

частини прибутку, а також залучення частини коштів вкладників через продаж акцій та облігацій.

Вид цінних паперів – окремі елементи системи цінних паперів.

Векседавець – позичальник, боржник, який видав вексель про отримання кредиту й зобов'язаний погасити вексель (повернути кредит).

Векселетримач – власник векселя, який має право на отримання зазначеної в ньому грошової суми.

Вексель – це письмово оформлене боргове зобов'язання встановленого зразка, яке засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця сплатити після настання строку певну суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Вексель до сплати – сума заборгованості за акцептованими торговими векселями, які підлягають оплаті в зазначений термін.

Вексель до отримання – вексель, за яким належить отримати кошти.

Вексель казначейський – вексель, випущений державою для покриття її боргів.

Вексель перевідний – виписаний векселетримачем вексель, у якому міститься вимога векселетримача до векседавця сплатити зазначену суму пред'явнику векселя або зазначеній у векселі особі чи особі, яку він укаже після закінчення терміну векселя.

Вексель-соло – вексель, що містить тільки один підпис особи, зобов'язаної сплатити платіж.

Вексель комерційний – вексель, виданий позичальником під заставу товару.

Вексель товарний – вексель, який виникає на основі реальних операцій із купівлі–продажу товарів у кредит.

Вексельна дисципліна – сукупність правил точного виконання вексельних зобов'язань.

Валюта векселя – грошова одиниця, у якій виставлено вексель.

Вексельний акцепт – згода на оплату векселя, що оформлюється у вигляді відповідного напису акцептанта на векселі.

Вексельний кредит – форма кредитування банком векселедержателя достроковою виплатою йому зазначеної у векселі суми з вирахуванням відсотків (з часу обліку векселя до терміну платежу за ним), а також суми банківської комісії.

Вексельний курс – ціна іноземного векселя в місцевій валюті.

Вексельний обіг – обіг векселів у сфері, у якій вони виконують роль грошей.

Варрант – вид цінних паперів, що надає право покупцеві облігацій чи привілейованих акцій придбати звичайні акції за визначену ціну.

Варрант безтерміновий – інвестиційний сертифікат, який дає право на купівлю певної кількості звичайних акцій емітента без будь-яких обмежень у термінах.

Варрант валютний – облігаційний варрант, який дає право на купівлю додаткових цінних паперів того самого позичальника в іншій валюті.

Варрант підписний – варрант, який дає власникові акцій право на купівлю певної кількості простих (звичайних) акцій того самого емітента.

Вартість цінних паперів – вартість, що визначається сумою доходів, які цінні папери можуть принести їх власникові.

Депозитне свідоцтво – це цінний папір, який підтверджує, що особа володіє акціями однієї з іноземних корпорацій, які зберігаються в одному з банків, і має право на одержання дивідендів, а також на частину активів цієї корпорації у випадку її ліквідації. Депозитні свідоцтва надають можливість доступу корпорацій до іноземних фондових ринків, а іноземні громадяни, замість купівлі акцій зарубіжних підприємств, мають змогу придбати їхні субститути у вигляді депозитних свідоцтв.

Емітент – це юридична особа, яка здійснює випуск цінних паперів.

Емісія – установлена законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів.

Інвестор – юридична або фізична особа, яка вкладає свої кошти в цінні папери.

Індосамент – передавальний напис на ордерному цінному папері, що посвідчує перехід прав за цінним папером до іншої особи.

Індосант – фізична або юридична особа, яка є власником ордерного цінного паперу і вчиняє індосамент.

Іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) і які посвідчують право власників на отримання від емітента коштів, що належать їм.

Котирування – механізм визначення та/або фіксації ринкової ціни цінного папера.

Казначейські зобов'язання – це різновид цінних паперів на пред'явника, які розміщуються на добровільних засадах, посвідчують внесення їх тримачами грошових коштів до бюджету й надають право на одержання фінансового доходу протягом всього терміну володіння цими цінними паперами.

Казначейські векселі – різновид державних ринкових цінних паперів та основний тип короткотермінових зобов'язань держави (до 12 місяців).

Капітал несплачений – частина акціонерного капіталу, не сплачена акціонерами, які придбали акції.

Капітал номінальний – сумарна вартість, на яку планують випустити акції засновники акціонерного товариства.

Капітал облігацій – капітал компанії, що формується за рахунок випуску і продажу облігацій.

Капітал фондовий – капітал, укладений в акції та облігації.

Лістинг – сукупність процедур із включення цінних паперів до реєстру організатора торгівлі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів та емітента умовам і вимогам, установленим правилами організатора торгівлі.

Міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів – номер (код), який дозволяє однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент і присвоєння якого передбачене законами України.

Облігація (лат. *obligatio* – зобов'язання) – один із найпоширеніших видів цінних паперів на пред'явника, що є борговим зобов'язанням позичальника (емітента).

Облігації державні – облігації, випущені державою.

Облігації довготермінові – облігації, термін погашення яких перевищує кілька років.

Облігації активні – боргові цінні папери, які часто надходять у продажі вільно обертаються на ринку цінних паперів.

Облігації відсоткові – облігації, дохід на які виплачується у вигляді фіксованого відсотка, здебільшого за кожною облігацією за відрізним купоном.

Облігації іменні – облігації, власники яких реєструються у спеціальній книзі.

Облігації конвертовані – облігації, які можуть обмінюватися на інші цінні папери (насамперед на акції) компанії, що їх випустила.

Облігації муніципальні – облігації, випущені міськими, місцевими органами влади у вигляді позики під муніципальну власність.

Облігації серійні – облігації, термін погашення яких настає періодично, через певний час, або ті, що погашаються серіями випуску.

Облігації звичайні – облігації, що не конвертуються в акції, але можуть погашатися достроково через викуп їх емітентом.

Облігації з правом дострокового викупу – облігації, які емітент може викупити до настання терміну їх погашення за заздалегідь обумовленою ціною.

Облігація дисконтна – облігація, що продається на вторинному ринку за ціною, нижчою від номіналу.

Обіг цінних паперів – вчинення правочинів, пов'язаних із переходом прав власності на цінні папери і прав за цінними паперами, за винятком договорів, що укладаються під час розміщення цінних паперів.

Опціон – це угода між партнерами, один із яких виписує і продає опціоний сертифікат, а інший – купує його, тобто отримує право до обумовленої дати за фіксовану ціну придбати певну кількість акцій в особи, яка виписала опціон, або ж продати їх.

Ощадні сертифікати – це письмове свідоцтво кредитної установи (банку) про депонування грошових коштів, що засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого терміну депозиту і процентів за ним.

Похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску й обігу яких пов'язаний із правом придбання чи продажу протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

Товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, указаним у цих документах.

Фінансові інструменти – цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), інструменти грошового обігу, відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого з зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони).

Ф'ючерс – контракт, згідно з яким особа, що уклала його, бере на себе зобов'язання після закінчення певного строку продати клієнтові (або купити в нього) відповідну кількість фінансових інструментів за обумовленою ціною.

Цінні папери – це грошові документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид капіталу, визначають відносини юридичної особи, яка їх випустила, і власника й передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передавання грошових та інших прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

АЧКАСОВ Анатолій Єгорович
КОСЯК Антоніна Петрівна

Конспект лекцій
з курсу

Облік цінних паперів

*(для студентів 5 курсу заочної форми навчання
спеціальності 7.03050901 «Облік і аудит»)*

Відповідальний за випуск *Т. А. Пушкар*

Редактор *К. В. Дюкар*

Комп'ютерний набір *А. П. Косяк*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2011, 232Л

Підп. до друку 08.11. 2011 р.	Формат 60x84/16
Друк на ризографі.	Ум. друк. арк. 4,4
Тираж 100 пр.	Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4064 від 12.05.2011р.